

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

ЯЦІВ РОМАН МИРОНОВИЧ

УДК 94(438=161.2):[314.151.3-054.7:061.23]”1919/1939”

**КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У ВАРШАВІ (1919 – 1939):
історія, інституції, ідеологія діяльності, творча спадщина**

07.00.01 – історія України,
07.00.05 – етнологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі історичної етнології Інституту народознавства Національної академії наук України.

Науковий консультант:

академік НАН України,
доктор історичних наук, професор,
Павлюк Степан Петрович,
Інститут народознавства
НАН України, директор.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Литвин Микола Романович,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, завідувач Центру
дослідження українсько-польських
відносин;

доктор історичних наук, доцент
Сова Андрій Олегович,
Львівський державний університет фізичної
культури імені Івана Боберського,
доцент кафедри олімпійської освіти

доктор історичних наук, доцент
Тарнавський Роман Богданович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри етнології.

Захист відбудеться 15 грудня 2021 р. о 12:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституті народознавства НАН України за адресою: 79000, м. Львів, просп. Свободи, 15 (актова зала).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 15 листопада 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В. М. Конопка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історична наука за три десятиліття з часу відновлення Української державності зазнала суттєвих якісних перемін. До найбільш значимих з них належать: повернення до нецензурованого наукового дискурсу з ключових проблем національної історії, відмова від нав'язаної радянською (а у своїй основі – московською) ідеологією підпорядкованості української історії імперській псевдонауковій парадигмі, наукова реконструкція повноти національного буття в широкій системі ідейно-політичних, освітньо-наукових, культурно-мистецьких проявів. При цьому необхідно обумовити, що чимало важливих аспектів наукових знань про минуле України різних історичних періодів розглядали вчені української діаспори, яких офіційна радянська історіографія вважала представниками «буржуазно-націоналістичних шкіл». Такі напрацювання суттєво збагатили українську історіографію вже після розвалу СРСР і відкрили цілі напрямки досліджень для українських учених 1990–2010-х років.

До найбільш перспективних та досі малодосліджених належить проблема наукової реконструкції культурно-мистецького життя українців в різних локаціях вимушеної еміграції, зокрема в період між Першою і Другою світовими війнами. На сьогодні здійснено цілий ряд наукових монографічних студій щодо літературного, культуротворчого процесу серед емігрантів в місцях найбільш активних творчих комунікацій відповідного часу: у Празі, Парижі, Кракові, Берліні, Варшаві, Відні. На підставі спеціальних досліджень виокремлено такі культурно-мистецькі явища загальнонаціонального значення, як *празька школа поетів, паризька група українських мистців, українська школа етнопсихології*, а також, за інституційними ознаками, *Українська студія пластичного мистецтва та Музей Визвольної боротьби України у Празі, Український Вільний університет* (Відень – Прага – Мюнхен), *Український науковий інститут* у Берліні та Варшаві, *українські мистецькі гуртки «Зарево»* (Краків), *«Спокій»* (Варшава) та ін.

Позатим знаходяться нові й нові документальні матеріали, що спонукають до ширших форматів наукових репрезентацій цих та інших тем. Значною мірою це стосується тих середовищ української еміграції, в яких акумулювалися націєтворчі ідеї в міждисциплінарних діяльнісних конфігураціях. Одне з них оформилося на поч. 1920-х рр. у Варшаві, столиці Другої Речі Посполитої, ставши осередком динамічного культурного, інтелектуального та ідейно-політичного життя. У 1927 р. група молодих емігрантів з різних регіонів України, що різними шляхами потрапила до професійних мистецьких закладів Варшави, заснувала Український мистецький гурток «Спокій» (*Ukrainiskie Stowarzyszenie Artystyczne «Spokij» w Warszawie*), що відіграв помітну роль в історії національної культури ХХ ст. З інституційною діяльністю «Спокою» пов'язані імена відомих художників, архітекторів, науковців, педагогів. Такі постаті, як Петро Андрусів, Петро Мегик, Ніл Хасевич, Петро Петрович

Холодний, Олекса Шатківський, Сергій Тимошенко та ін. збагатили українську мистецьку культуру глибокими смислами (етнокультурними, історіософськими, патріотичними, поетико-філософськими тощо) та оригінальними естетичними формами. Почесними членами та членами-прихильниками гуртка були видатні постаті національної історії: митрополит УГКЦ, меценат культури Андрей Шептицький, Патріарх УАПЦ Мстислав (Степан Скрипник), мовознавець Роман Смаль-Стоцький, археолог Лев Чикаленко, поети та культурологи Юрій Липа, Євген Маланюк, Наталія Лівницька-Холодна, журналісти та громадсько-політичні діячі Володимир Островський, Петро Певний та ін. Співпраця творчо обдарованої молоді з духовими провідниками та інтелектуальною елітою нації позитивно позначилася на змісті діяльності гуртка, який упродовж свого існування як інституції (1927–1939) став місцем плекання державницької ідеології серед розпорошених кіл української еміграції Варшави та інших міст Польщі. Збережена творча спадщина членів «Спокою» на сьогодні представляє значний інтерес для істориків, етнографів, культурологів, мистецтвознавців. Не менш вагомими для дослідників є творчі долі чільних представників варшавського середовища мистців – крім уже згаданих і таких визначних особистостей, як Володимир Баляс, Яків Гніздовський, Петро Грегорійчук, Любомир Роман Кузьма та ін. Значна частина цих мистців у різних мистецьких формах, а також у своїй громадсько-культурній діяльності, були носіями національного світогляду. В нових обставинах життя після Другої світової війни в різних соціокультурних середовищах України, а також українського зарубіжжя (США, Канада, Польща) вони зберегли та розвинули деякі ключові ідеї творчості з комплексу програмних засад діяльності Українського мистецького гуртка «Спокій».

Зв'язок роботи з планами наукових досліджень. Дисертація виконана у відділі історичної етнології Інституту народознавства НАН України у межах науково-дослідних тем «Історико-етнологічні аспекти вивчення реліктових явищ культури та побуту українців» (державний реєстраційний номер 0111U001063), «Матеріальна та духовна культура українців у народознавчому дискурсі: традиції та інновації» (державний реєстраційний номер 0115U005546).

Мета дослідження – здійснити комплексну наукову реконструкцію історії заснування та етапів інституційної діяльності Українського мистецького гуртка «Спокій» (Варшава, 1927–1939) в комплексі суспільно-політичних, культурно-мистецьких, ідейно-естетичних чинників у загальній структурі життя української еміграції міжвоєнного двадцятиліття та після Другої світової війни. Відповідно до виробленої у середовищі гуртка національної культурно-ціннісної парадигми громадсько-культурної діяльності розглянути ключові ідеї, які були розвинені чільними представниками «Спокою» в історичній проєкції після Другої світової війни. Для досягнення мети передбачено вирішити такі завдання:

- проаналізувати сучасний стан дослідження теми;

- розкрити історичні передумови формування українських культурно-мистецьких структур у Європі 1910-х – початку 1920-х рр.;

- зібрати та систематизувати документальні джерела, які містять відомості про життя української еміграції в Польщі та в інших країнах вимушеного розселення українців після поразки національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.;

- науково реконструювати історію заснування гуртка «Спокій» у динаміці міжінституційної комунікації української еміграції Варшави 1920-х рр.;

- проаналізувати програмні документи та ідейні засади організаційної діяльності гуртка «Спокій»;

- науково верифікувати коло дійсних членів, почесних членів і членів-прихильників гуртка «Спокій», визначити їх роль у творчо-організаційних та громадсько-культурних ініціативах відповідного середовища;

- здійснити жанрово-видову і тематично-смыслову диференціацію творів, які були експоновані на колективних виставках гуртка;

- на матеріалах творчих біографій видатних представників варшавського середовища української еміграції (П. Мегики, П. Андрусіва, П. Холодного, Н. Хасевича, В. Васьківського, О. Шатківського, І. Кураха, Л. Кузьми, Я. Гніздовського, П. Грегорійчука) розкрити дієвість фактору ідеології та історичної й культурної пам'яті в різних культурно-мистецьких середовищах після Другої світової війни;

- науково обґрунтувати значення діяльності культурно-мистецького середовища української еміграції у Варшаві в історії України ХХ ст.;

Об'єкт дослідження – інституційна діяльність Українського мистецького гуртка «Спокій», програмні матеріали, каталоги виставок, структура організаційних заходів, індивідуальна мистецька творчість членів гуртка.

Предмет дослідження – історія, ідеологія і принципи інституційної діяльності гуртка в структурі громадсько-культурного життя української еміграції у Варшаві, творча спадщина чільних діячів національної культури.

Територіальні межі роботи з огляду на задекларовану тему охоплюють Варшаву як столицю Другої Речі Посполитої, а також локації громадсько-політичної, військової та культурної еміграції в місцях інтернування. Водночас, відповідно до поставленої мети, розглядаються інші території, пов'язані з біографіями життя і творчості членів гуртка «Спокій» (Львів, Волинь – Україна, Філадельфія, Нью-Йорк – США, Мілан, Рим – Італія).

Хронологічні межі, обумовлені темою дослідження, локалізовані історичним періодом 1919–1939 рр. Разом з тим, відповідно до поставленої мети, часові рамки розширюються на період після Другої світової війни, співвідносно біографій життя і творчості членів гуртка «Спокій», видатних постатей національної культури.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на комплексному використанні історико-порівняльного, синхроністичного, культурно-антропологічного і структурно-типологічного методів (у рамках завдання наукової реконструкції історії заснування та етапів діяльності Українського

мистецького гуртка «Спокій»), а також формально-аналітичного та науково-інтерпретативного (у рамках завдання жанрово-видової й тематично-сислової диференціації творів представників відповідного середовища української еміграції, носіїв ключових націєцентричних та державницьких ідей культури).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що *вперше*:

- в українській історичній науці зроблено спробу наукової реконструкції динаміки організаційної діяльності української еміграції у Варшаві у сфері культури, мистецтва, етнографії у векторі української етнонаціональної традиції;

- обґрунтовано історичні, ідейно-політичні, соціокультурні та творчо-психологічні фактори, які визначили організаційну активність української еміграції після поразки національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. у Варшаві;

- розкрито цілісну національну духовно-ціннісну платформу українського культурного життя в умовах полікультурності та відірваності від безпосередніх ресурсів етнонаціональної традиції;

- на багатому фактичному матеріалі (етнографічних і мистецьких артефактів) здійснена типологія естетичних досвідів мистецтва української діаспори в динаміці історичного розвитку до і після Другої світової війни;

поглиблено та уточнено:

- історію самоорганізації української еміграції в умовах інтернування Армії та урядових структур УНР у таборах на території Польщі, заснування Української студентської громади, українських часописів, літературних і мистецьких гуртків у Варшаві, столиці Другої Речі Посполитої;

- хронологію подій, пов'язаних з історією заснування та діяльністю Українського мистецького гуртка «Спокій»;

- ідейно-організаційні принципи інституційної роботи керівництва і членів гуртка;

- біографії життя і творчості дійсних членів, почесних членів і членів-прихильників гуртка, а також ключові ідеї їх мистецьких зусиль;

- масштаби культурно-мистецької спадщини провідних членів гуртка та її місце в українській історичній пам'яті ХХ ст.;

введено у науковий обіг:

- великий масив архівних матеріалів, що документують історію створення спільноти українських інтелектуалів, які стали носіями національної ідентичності в умовах вимушеної еміграції;

- маловідомі етнографічні та мистецькі артефакти, які уточнюють творчі біографії видатних представників української культури;

- авторський концепт «києвоцентризму» як однієї з ключових консолідуючих ідей науково-творчої інтелігенції української діаспори 1920–1930-х рр.;

набули подальшого розвитку:

- теоретико-методологічні засади дослідження історії, етнографії та мистецтва як важливих складових культурно-інтелектуальної історії України;
- теоретичне осмислення історії інституційного культурно-мистецького життя української еміграції в контексті актуальної задачі формування якісно нової наукової парадигми національної історії ХХ ст.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для написання комплексної праці з культурно-інтелектуальної історії України ХХ ст.; досліджень, присвячених історії інституційних та творчо-особистісних взаємодій між різними національними культурними й науковими середовищами в Центральній-Східній Європі періоду міжвоєнного двадцятиліття, а також культурно-міграційних процесів у Європі та світі після Другої світової війни. Здійснені наукові узагальнення, а також представлені у Додатках емпіричні – фактологічні – матеріали можуть бути використані в довідникових виданнях, антологіях, альбомах, а також при підготовці загальних і спеціальних навчальних курсів для закладів вищої освіти.

Апробація результатів дисертації відбулася на засіданнях відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України, на методологічних семінарах і науково-теоретичних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ЛНАМ (Львів, 2008–2021 рр.), Міжнародному науковому симпозиумі «Кошицький модернізм. Мистецтво Кошиць 1920-х років» (Кошиці, Словаччина, 2010), ХІХ науковій березневій сесії Наукового товариства ім. Шевченка в Україні (Львів, 2008), Міжнародній науковій конференції «...мистецтво/творчість... освіта: сучасні проблеми естетичної та мистецької освіти» (Люблін, Польща, 2010), ХХІІІ науковій березневій («Шевченківській») сесії Наукового товариства ім. Шевченка в Україні (Львів, 2012), Другій міжнародній міждисциплінарній конференції «Мода в культурі, мистецтві та освіті» (Люблін, Польща, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Ерделівські читання» (Ужгород, 2013), лекторії «Арт-Ключ», присвяченому мистецькій, культурній та історичній тематиці (Львів, 2016–2019), Мистецькому університеті при Центрі «Слова і Голос» (Львів, 2016–2021), Міжнародній науковій конференції «Екслібрис: приватний знак – твір мистецтва. Традиція, сучасність, перспективи» (Краків, Польща, 2017), Міжнародній науковій конференції «Естетична освіта та вишкіл креативної особистості» (Львів – Люблін, Польща, 2017), Міжнародному симпозиумі «Морфологія творчості: Аристократизм. Чи є можливою сучасна елітарність?» (Краків, Польща, 2017), ХХVІ Міжнародній науковій конференції «Нові напрямки у світі науки» (Моррісвіль, США, 2018, у статусі наукового керівника), ХХІХ Міжнародній науковій конференції «Шлях до науки» (Моррісвіль, США, у статусі наукового керівника), ХХХІ Міжнародній науковій конференції «Наука майбутнього» (Нью-Йорк, США, 2018, у статусі наукового керівника), ІV Міжнародній науковій конференції «Наукові досягнення сучасності» (Берлін, Німеччина, 2019, у статусі наукового

керівника), Першому міжнародному онлайн-формі «МСУМК Art Forum» (Луцьк, 2021), Міжнародній міждисциплінарній науковій конференції Теорія і практика естетичної освіти. Виклики. Перспективи. Приклади» (Люблін, Польща, 2021), лекторії «Гордість міста» (Львів, 2021), «Міжнародній науковій конференції «Лев Гец: творча особистість в історії та міжкультурних діалогах» (Львів, 2021), а також у педагогічній діяльності як професора Львівської національної академії мистецтв.

Особистий внесок здобувача. Всі наведені у підсумкових частинах результати дисертаційного дослідження здобуті самостійно. Серед публікацій, підготовлених у співавторстві, особистий внесок здобувача становить: «Іван Іванець (1893–1946): Стрілецькі мемуари, творча спадщина» [3] – 50 відсотків, «Українське образотворче мистецтво: Імена, життєписи, твори (XI – XXI ст.)» [7] – 25 відсотків, «Społeczeństwo i kultura Ukrainy. Ćwierćwiecze przemian (1991–2016)» [13] – 12 відсотків (основні публікації), а також «Мистецькі товариства, об'єднання, угруповання, спілки Львова (1960–1998): Матеріали до довідника» [61] – 50 відсотків (публікації, що додатково висвітлюють результати дисертації).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 12 авторських та колективних монографіях, 21 статті у фахових виданнях, у т. ч. закордонних та включених до наукометричної бази ERICH PLUS, 33 публікаціях, які додатково відображають результати дослідження.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел і літератури (420 позицій) і додатків. Загальний обсяг праці становить 450 сторінок, з них 335 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із планами наукових досліджень, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, територіальні й хронологічні межі дослідження, вказано методологічні підходи та основні методи роботи, наукову новизну результатів, їхнє практичне значення, висвітлено апробацію, особистий внесок здобувача в історіографію титульної проблематики, а також розкрито структуру дисертації.

Розділ 1 «Історіографія, джерела методологія дослідження» присвячено характеристиці інформаційно-ресурсних і теоретичних основ дисертації, проаналізовано стан наукового осмислення теми.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового вивчення проблеми»* здійснено кваліфікацію доробку істориків, етнологів, культурологів та мистецтвознавців, які розглядали різні аспекти життя української еміграції у період між двома світовими війнами, а також після Другої світової війни в різних полікультурних середовищах Європи та світу в цілому.

Найбільший внесок у науковий дискурс відповідної теми здійснив Симон Наріжний, найперше своєю класичною працею «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами» (перша частина якої вийшла у Празі 1942 р.). В ній автор максимально детально представив цілу панораму громадсько-культурної, освітньої, господарської, наукової та інших форм діяльності української еміграції не лише в країнах Європи, але і на Американському континенті, в країнах Далекого Сходу. Організаційну діяльність Українського мистецького гуртка «Спокій» у Варшаві С. Наріжний висвітлив у короткому розділі частини другої, яка вже вийшла друком в Україні 1999 р. Він, зокрема, назвав широкий діапазон громадсько-культурної роботи членів гуртка, зокрема організацію мистецьких конкурсів, курсів малярської технології та української військової та народної костюмології тощо.

Враховуючи особливості підходів до наукової кваліфікації громадсько-політичної та творчо-інтелектуальної діяльності української еміграції важливими для дисертаційного дослідження є напрацювання відомих представників історичної та філософської науки діаспори, зокрема Івана Лисяка-Рудницького (історичні есеї «Україна між Сходом і Заходом», 1963, «Інтелектуальні початки нової України», 1958, «Роля України в новітній історії», 1963) та Олександра Кульчицького (стаття «Проблематика «оперативної схеми» у вивченні української еміграції» (1962).

Для розуміння змісту суспільно-політичних процесів відповідного історичного часу на всьому Європейському континенті необхідно було звернутися до ряду наукових праць істориків. Один з них, Норман Дейвіс у відомій монографії «Європа: історія» (2001) відрізок часу між 1914 та 1945 рр. називає «затмаренням Європи», а відрізок часу між листопадом 1918 та 1 вересня 1939 р. – міжвоєнним періодом. Серед творчих проявів Н. Дейвіс виокремлює такі, які були результатом «руйнуванням традиційних стилів», що, на нашу думку, є дещо звужене трактування культурно-мистецького процесу. Тому його теза про те, що «культурна єдність політично розколотої Європи була тоді значно глибша, ніж можна було припустити» стосувалася найперше явищ модернізму, а не повноти культуротворчої динаміки.

Джозеф Ротшильд, автор дослідження «Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами» (2001), основну увагу зосередив на питаннях політичної та економічної історії відповідного періоду. У площині співіснування різних моделей культурного розвитку нових державних утворень в Центрально-Східному регіоні Європи, автор називає увиразнений фактор культурної ідентифікації етнічних меншин. У розділі «Польща» автор розглянув політичні та економічні моделі життя держави в історичній динаміці від кінця ХІХ ст., подавши, зокрема, статистичну таблицю людності за етносами (по шкалах національності та рідної мови), де, зокрема, наведені відомості про українську спільноту (станом на 1921 та 1931 рр.). У розділі «Огляд культурного життя» Д. Ротшильд наводить цінні спостереження над специфікою університетської освіти в регіоні, а у фрагменті про тенденції у

мистецькому житті автор вважає, що найкращі представники країн Східно-Центральної Європи, «хоч і виходили зі своїх національних особливостей, були настільки оригінальні, що зуміли переступити через національні кордони».

До іншої історіографічної групи літературних джерел дисертаційного дослідження належать праці сучасних українських вчених, в яких розглядається загальний контекст політичної та військової історії 1910-х років, а також періоду між двома світовими війнами. До таких належить, зокрема, книга Ярослава Грицака «Нариси з історії України: формування української модерної нації (1996), в якій автор, серед інших аспектів розглядає різні лінії ідеології українського націоналізму в структурі політичних течій Східно-Центральної Європи. У контексті дисертаційної теми автор звертає увагу на перепони польської влади міжвоєнного двадцятиліття щодо самоідентифікації галицьких українців. «Кричущим порушенням прав національної меншості» українців у Польщі, на переконання Я. Грицака, стала пацифікація українського населення восени 1930 р. Поза тим історик відзначив прихильність тогочасного Прем'єр-Міністра Польщі Ю. Пілсудського до представників екзильного (еміграційного) уряду УНР, що проявилася, зокрема, у фінансовій підтримці заснованого у Варшаві Українського наукового інституту. У розділі «Польська республіка в 1918–1939 рр.» Леонід Зашкільняк та Микола Крикун, автори монографії «Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів» (2002), детально розглянули політичну ситуацію у Польщі після підписання Ризького мирного договору. Так, зокрема, вони звернули увагу на те, що «частина українських військових співпрацювала з польською армією», як і цілий ряд українських громадсько-культурних діячів працювали в польських установах. Поза тим, за наведеними дослідниками фактами, «польський уряд категорично заборонив українським емігрантам встановлювати контакти з галицькими українцями».

Важливими історичними працями, в яких розглядаються гострі питання історії взаємин між українцями та поляками в тематичному діапазоні воєнного протистояння, є монографія Миколи Литвина «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.» (1998), стаття Ігоря Соляра «Українська революція 1914–1923 роках в національній пам'яті галичан у міжвоєнний період ХХ століття» (2017), а також колективні праці, присвячені військовій історії 1914–1920-х рр.: «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті» (упоряд. Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр) (2018), «Українсько-польські відносини. Новітня доба» (відп. ред. Микола Литвин) (2017). Аспекти політичної та військової історії взаємин між Україною і Польщею розглядалися на Міжнародних семінарах істориків. Окремі доповіді на дотичну до теми проблематику опубліковані в наукових матеріалах. Це, зокрема, статті польського вченого Анджея Айненкеля «Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. Вибрані проблеми», «Українське питання в політиці II Речі Посполитої та концепціях і заходах українських політичних сил у міжвоєнний період (1918–1939)» та українського дослідника Миколи Кучерепи «Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919–1939 рр.)»,

«Українська проблема в політиці II Речі Посполитої і в концепціях та діях українських політичних сил у міжвоєнний період».

Праця Степана Павлюка «Енциклопедичний словник понять і термінів з етнології» (2020) дала змогу науково кваліфікувати деякі ключові ідеологічні позиції, систему ціннісних координат членів УМГ «Спокій», а також націоцентричну платформу інституційної діяльності (гасла з категоріями «еліта національна», «елемент етнокультурний», «інтеграція культурна», «національна ідея», «трансформаційні процеси українського порубіжжя», «енкультурація», «ностальгія етнічна» та ін.).

Українська еміграція у Варшаві між двома світовими війнами дедалі частіше опрацьовується науковцями кінця ХХ – перших двох десятиліть ХХІ ст. Монографія Андрія Портнова «Наука у вигнанні: Наукова та освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)» (2008) поглибила науковий дискурс щодо насиченої на події динаміки науково-освітнього життя українців поза Батьківщиною. Цінними історичними розвідками з багатою фактографією теми є книги Олександра Колянчука «Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939)» (2000), «Інтерновані військові Армії УНР у Каліші. 1920–1939», «Ланцут: український військовий меморіал» (2003) та «Пикуличі: український військовий меморіал» (2003). Насиченою важливими відомостями про структуру культурно-освітнього життя української еміграції в Польщі й, зокрема, у Варшаві, є монографія Омеляна Вішки «Преса української еміграції в Польщі 1920–1939» (2002). Дотичними до проблематики української еміграції міжвоєнного двадцятиліття у Польщі є праці Оксани Пеленської про українські емігрантські осередки Чехословаччини: книги «Український портрет на тлі Праги: Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині» (2005) та «Україна поза Україною: Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919–1939)» (2019). Мистецтвознавчі праці Ростислава Шмагала «Словник митців-педагогів України та з України у світі. 1850–1950» (2002) та «Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції» (2005) дали змогу контекстуалізувати доробок мистців варшавського емігрантського кола щодо загальної динаміки розвитку українського образотворчого мистецтва ХХ ст. Широку панораму проявів мистецтва українського зарубіжжя представлено у книзі «Українські мистці у світі: Матеріали до історії українського мистецтва ХХ століття» (автор-упорядник Галина Стельмашук, 2013). З істориків мистецтва української діаспори найбільший внесок у дослідження інституційних форм діяльності художників-емігрантів здійснили Іван Кейван, Святослав Гординський, Богдан Стебельський, Дарія Зельська Даревич.

Ще іншим масивом літературних джерел є публікації безпосередніх представників української еміграції міжвоєнного двадцятиліття, зокрема членів Українського мистецького гуртка «Спокій». Це, зокрема, серія дописів у часописах «Світ», «Сьогодні й минуле» (Львів), «Наш світ» (Луцьк), «Син

України», «Українська трибуна», «Українська нива», «Українська бесіда» (Варшава), «Тризуб» (Париж) авторства Петра Мегика, Ніла Хасевича, Івана Липовецького. Важливою групою публікацій, яка дала змогу розкрити дієвість фактору ідеології та історичної й культурної пам'яті в різних культурно-мистецьких середовищах після Другої світової війни, стали статті Петра Андрусіва, Любомира Романа Кузьми, Петра Мегика, Якова Гніздовського, які були опубліковані в журналах і часописах української діаспори США.

Безпосередньо історії заснування та діяльності Українського мистецького гуртка «Спокій» у Варшаві присвячені публікації автора, зокрема книга «Олекса Шатківський та Український мистецький гурток «Спокій»: Матеріали до історії українського мистецтва 1920–1930-х років» (2008), а також статті «Український інтелект на мистецькій карті Європи 1900-х – початку 1920-х років» (1998), «Спокій»: Ресурси духу» (2001), «Історія очима надії: Петро Андрусів» (1998).

У підрозділі 1.2. «Джерельна база» проаналізовано основні групи джерел, які використані у дисертаційному дослідженні. Найбільшу з них формують матеріали, які зберігаються в Архіві Академії мистецтв у Варшаві (Польща) (Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie). Це так звані «Студентські акти» (Acty studenckie) – свого роду «Особові листи» студентів Академії, з біографічними довідками, Звіти (Sprawozdania) з навчального процесу, а також зі статистикою слухачів (Statystyka słuchaczy), фотопортрети українських студентів, членів УМГ «Спокій». Наступною групою джерел є каталоги 11 виставок УМГ «Спокій», а також інших виставок, в яких члени гуртка брали участь. Окремою групою джерел є матеріали, які використовувалися колишнім головою УМГ «Спокій» Петром Мегиком, редактором журналу «Нотатки з мистецтва», що виходив у м. Філадельфія (США) упродовж 1963–1990 рр. Вони, частково, передані автору дисертаційного дослідження. Інша група архівів охоплює матеріали спадщини родин безпосередніх членів УМГ «Спокій» Петра Андрусіва, Олекси Шатківського та Любомира Романа Кузьми. Серед них – листування, окремі біографічні нотатки, тексти виступів або рецензій, світлини. Частина з цих ресурсів зберігається в автора дисертаційного дослідження. Унікальною є добірка листів Петра Андрусіва до митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, який був Почесним членом УМГ «Спокій», а також матеріально підтримував навчання П. Андрусіва у Варшавській АМ. 8 листів, датованих 1932-1933 рр., документують ще одну вагому сторінку меценатської діяльності видатного діяча української Церкви. Водночас вони прояснюють деякі маловідомі деталі професійного становлення одного з чільних представників української еміграції у Варшаві в міжвоєнному двадцятилітті, а також дають змогу реконструювати рівень національної свідомості української молоді в обставинах матеріальних обмежень та психологічних труднощів.

Найбільшою групою джерел дисертаційного дослідження є твори членів УМГ «Спокій», які або зберігаються в музейних закладах України, Польщі та інших країнах, або вважаються втраченими, натомість з яких збереглися

репродукції. Окрім них розглядається значний масив творів ряду чільних представників відповідного мистецького середовища, доля яких пов'язана з іншими – полікультурними – контекстами в Україні та в інших країнах світу після Другої світової війни.

У підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження» розглядається науковий інструментарій дисертації. Відповідно до мети і завдань, зокрема в аспекті наукової реконструкції історії культурної комунікації між інституціями української еміграції у Варшаві, заснування та етапів діяльності Українського мистецького гуртка «Спокій», у роботі застосовуються історико-порівняльний, синхроністичний, культурно-антропологічний і структурно-типологічний методи. Вони дозволяють побачити загальну динаміку активності українських суспільно-культурних, науково-освітніх, творчих товариств у відповідній парадигмі націєтворчої ідеології. Зважаючи на активну взаємодію мистців, істориків, літераторів, етнографів та суспільно-культурних діячів при консолідації української еміграції навколо проблеми збереження національної ідентичності у дисертації застосовано культурологічний та системний підходи, завдяки яким можна було здійснювати наукову кваліфікацію кожної складової культуротворчого процесу. Водночас, у рамках завдання проведення жанрово-видової і тематично-сислової диференціації мистецьких і етнографічних артефактів у дисертації застосовано формально-аналітичний та науково-інтерпретативний методи. При здійсненні окремих процедур наукової реконструкції психологічних, родинно-побутових та інших чинників формування, а також обставин життєдіяльності творчих індивідуальностей використано біографічний метод.

Розділ 2 «Історичні передумови, ідеологічні чинники, топографія культурно-мистецької активності українців у Європі» складається з трьох підрозділів, присвячених ідейно-політичним, соціокультурним, національно-свідомісним факторам пожвавлення культурного життя на етнічних землях України, а також у місцях полікультурних взаємодій у країнах Європи.

У підрозділі 2.1. «Культурний ландшафт етнічних українських земель на зламі XIX–XX ст.» здійснено загальний огляд культурної динаміки в Україні під двома політико-адміністративними системами: Російської та Австро-Угорської імперій.

Історично-культурна своєрідність зламу XIX–XX ст. засвідчена всіма сферами суспільного життя. В Україні більшою мірою, ніж в інших історичних землях Східної Європи, окреслений час позначений особливою збудженістю національної свідомості. Одним із показників значущості цього факту була здатність не лише серцем, а й розумом осягнути «тектонічний характер» творчості Тараса Шевченка, зауважити «напруження національного інтелекту» в особі Пантелеймона Куліша. Заборони в царській Росії на Шевченкове слово, на вживання української мови спричинили зворотний результат, що увінчався масовим поширенням молодіжних товариств на Наддніпрянщині та в Галичині. Деякі гуртки, щоб утримуватися в режимі легальності, називалися «драматично-аматорськими», але фактично об'єднували людей за потребами

навернення до загальноукраїнської проблематики, наскільки це могло усвідомлюватись на той час. Активність «знизу» була скріплена контактністю національної творчої інтелігенції, яка на зламі XIX–XX ст. досягла певної організованості та естетичної націленості.

Одним із підсумків модерністської доби у розвитку української національної свідомості (історик І. Лисяк-Рудницький такою назвав період 1890–1914 рр.) було доволі швидке зростання значущості інтелігенції. Оцінюючи національно-культурний рух 1890-х рр., С. Єфремов бачив на той час не інтелігенцію, а «окремих інтелігентів», які здебільшого були відособлені від суспільного загалу. На цю обставину суттєво впливала соціальна стратифікація населення України. Статистика вказує на те, що «урбанізація України [...] проходила без участі українців. Як наслідок, трохи більше ніж 5 відсотків їх проживало в містах; вони були найменш урбанізованою національною групою на своїй рідній землі». З цього виходило, що сконцентровані у містах «людські та інституційні ресурси – інтелігенція, школи, преса – протистояли українському національному рухові, утруднюючи його зростання». Натомість за два з половиною десятиліття перед Першою світовою війною уже структурно розвинута українська інтелігенція долає цей розрив з «ширшим соціальним докільлям» настільки, що під час великих історичних потрясінь початку XX ст. усвідомлює свою провідницьку місію в державобудівних спробах.

У підрозділі розглянуто історію появи в Україні різних організаційних форм культурно-мистецької комунікації – товариств, шкіл, угруповань, які були сформовані упродовж останніх десятиліть XIX – на поч. XX ст. Так, Одеське товариство красних мистецтв (Одесское общество изящных искусств) було засноване 1864 р. художниками і шанувальниками мистецтва, серед яких були місцева аристократія і купецтво. Причину появи 1889 р. Харківського товариства шанувальників красних мистецтв (Харьковское общество любителей изящных искусств) статут обумовлював метою «сприяти поширенню і процвітанню красних мистецтв та розвитку естетичного чуття в суспільстві, переважно на Півдні Росії». Особливої динаміки набув процес становлення мистецьких структур у Києві. У 1875 р. випускник Петербурзької академії мистецтв М. Мурашко відкрив тут Рисувальну школу, бажаючи, щоб вона «була гідною бути школою цілого краю». Постале згодом (1887) як розвиток ідеї школи Київське товариство художніх виставок (Киевское товарищество художественных выставок) вважалося «першим професійним об'єднанням київських художників». Програмно схожі товариства виникали дещо пізніше і в інших українських містах Російської імперії – Херсоні (Херсонское общество любителей изящных искусств), Кам'янці-Подільському (Каменец-Подольское общество изящных искусств), Чернігові (Черниговское товарищество художественных выставок), Катеринославі (Екатеринославское художественно-артистическое общество), Полтаві (Полтавское общество любителей изящных искусств). І хоча їх функціонування найчастіше зводилось до мистецько-пропагандистських чи масово-освітніх заходів, такі товариства

твори́ли у прові́нційних містах відпові́дну атмосфе́ру процесуа́льності худо́жнього буття́. Не без впли́вів «сто́личних сма́ків», які́ про́никали у ці́ осере́дки завдя́ки пересу́вним виста́вкам та че́рез безпосере́дніх носі́їв обра́зотворчо́го акаде́мізму, тут за́в'язува́лись рефо́рматорські́ рухи, які́ в де́чому ви́переджали́ імпульси́ моде́рнізму у ве́ликих мисте́цьких центрах Євро́пи. Ха́рактер «са́лонів» В. Ізде́бського́ (1909–1911), які́ внесе́ли у виста́вочну пра́ктику украї́нських мі́ст Росі́йської імпе́рії еле́менти естетично́го е́патажу, рівно́ ж як і а́вангардистська́ спря́мованість пошу́ків харкі́вських гру́п «Будя́к», «Голу́ба лі́лія» (1909–1911), «Кі́льце» (1911–1914), ки́ївського виста́вочного проє́кту «Кі́льце» (1914), в я́кому стави́лося за́вдання́ «звільне́ння живо́писних еле́ментів від ша́блонів, які́ їх ско́вуюють», вка́зували на дина́міку творчо́го посту́пу саме́ в тих прові́нційних осере́дках, у яких бу́ли мі́цні тра́диції консе́рватизму́ у форма́х худо́жнього життя́. Моло́де поколі́ння, яке ви́росло́ у таких се́редовища́х, нама́галося́ внесе́ти у худо́жній проце́с новий змі́ст. Найіні́ціативні́ші митці́ (В. Ізде́бський, Д. та В. Бу́рлюки, О. Е́кстер, О. Бого́мазов) зміню́вали мі́сце сво́го пере́бування́ з прові́нції на Пе́тербург, Бе́рлін, Мю́нхен, Па́риж і зворот́но, дола́ючи та́ким чи́ном будь-які́ геогра́фічні і на́віть геоку́льтурні ба́р'єри в утве́рденні но́ваторського́ мистец́тва. Тому́ топо́графія́ активно́сті украї́нського інтеле́кту наприкі́нці 1900-х – на поча́тку 1910-х рр. бу́ла дуже́ мінливо́ю.

У ме́жах Росі́йської імпе́рії слі́д ви́ділити́ ще́ два осере́дки, в яких бу́ла помі́тною дія́льність ви́хідців з Укра́їни. Наса́мперед це́ Пе́тербург, де́ в стату́сі студе́нтів Акаде́мії мистец́тв, а зго́дом педа́гогів та худо́жників-пра́ктиків реалі́зували́ себе́ носі́ї розма́їтих мисте́цьких іде́й Л. Же́мчужников, К. Тру́товський, Г. Сві́тлицький, В. Бекле́мішев, П. Ма́ртинович, В. За́мирайло, Ф. Бала́венський, Г. Лу́комський, Г. На́рбут, М. Само́киш, Е. Бі́луха, С. Пожа́рський. Не ме́нше яскра́вих особисто́стей утве́рдилося́ в моско́вських худо́жніх ко́лах: В. та Д. Бу́рлюки, В. Масю́тин, О. Кра́вченко, І. Мозале́вський, О. Уса́чів, Ю. Миха́йлів, О. Гри́щенко, О. Ше́вченко.

Націо́нально-іде́нтифіка́ційний ха́рактер ма́ли й зу́силья украї́нських худо́жників Га́личини, які́ формували́ся в іншій полі́тично-істо́ричній та духо́вній дійсно́сті. Церко́вно-мисте́цька діля́нка, яку́ рете́льно підтриму́вало гре́ко-като́лицьке духо́венство, сти́мулювала́ екскурси́ митців у гли́бини е́тноку́льтурної тра́диції. З друго́го бо́ку, лі́бераліза́ція полі́тичного життя́ розши́рила ме́режу украї́нських дру́кованих ви́дань, на ба́зі яких посту́пово утве́рджувала́ся інтеле́ктуальна мо́дель майбу́тності всьо́го украї́нства. В конте́ксті цьо́го засно́вані на зла́мі ХІХ–ХХ ст. Нау́кове то́вариство і́м. Ше́вченка, То́вариство для́ розво́ю русько́ї шту́ки, То́вариство прихильни́ків украї́нської лі́тератури, нау́ки і шту́ки у Льво́ві ста́ли базо́вими інститу́ціями, на́вколо яких ви́никали лока́льні вогни́ща мисте́цької активно́сті. Специ́фіка мисте́цького ру́ху в Га́лицькій Укра́їні поля́гала у його́ трива́лій зро́ченості́ з лі́тературним та нау́ковим напра́мами дія́льності. У ці́й взаємо́пов'язано́сті сфо́рмувався́ тип націо́нально за́ангажова́ного митця́ – куль́турного дія́ча, який, крім су́то фахови́х функці́й, бра́в на себе́ й ви́рішення́ різни́х організа́ційних

справ. Це мало неабияке значення для самого функціонування української творчої думки на всьому просторі Австро-Угорської імперії.

Деяка застиглість й однобокість мистецького життя Галичини спонукала І. Труша до пошуків сучасних форм репрезентації українського мистецтва. «Вистава української штуки і українського артистичного промислу» (1905) дала відчутний імпульс плеканню художницького фаху, до того часу не дуже культивованого серед українства. Не приховуючи бажання за стандартами організації наблизитися до аналогічних художніх виставок у Західній Європі, І. Труш наголошував на наданні таким чином можливості «українським артистам виступати публічно як окрема група». Ще однією, не менш важливою її особливістю було те, що відповідно до загальноукраїнського статусу Товариства виставка прокладала шлях до зближення галицьких та наддніпрянських художників. У реалізації цієї ідеї, але у ще ширшому, культурному сенсі, І. Труш відіграв провідну роль. Завдяки розгорнутій програмі ініційованого ним журналу «Артистичний Вісник», його особистим контактам з київськими діячами культури галицькі митці відчули єдиний контекст національного мистецтва, що стало ключовим моментом у концептуальному оформленні новітніх мистецьких течій.

У підрозділі 2.2. «Між містечком і мегаполісом: мистецькі ідеї та інспірації» розглядається вплив соціокультурних і суспільно-свідомісних факторів на вироблення векторів розвитку мистецтва.

Старе і нове у мистецтві початку ХХ ст. сучасники нерідко розглядали на осі «сільська – міська культура», не завжди вкладаючи в цю опозицію конкретний зміст. В історії української культури така проблема набувала особливого сенсу у зв'язку з присвоєною їй культурологами та філософами «селянською домінантою». Як «перевдягнені у міські піджаки й зіпсовані під впливом цивілізації селянські сини з усіма прикметами й хибами їхньої структури», українські інтелігенти здавалися етнопсихологу й філософу Іванові Мірчуку надмірно прив'язаними до землі й частково неспроможними подолати стійкий історичний стереотип «хліборобського народу». Подібні міркування інколи вкладалися у розмаїті українофобські концепції. Втім, уся Україна в її етнічних територіях на зламі ХІХ–ХХ ст. мала превалюючий аграрний сектор, що безпосередньо позначилося і на культурі міста. Поза тим існування міцного й структурно розлогого пласта народної творчості, цілісність звичаєвих, поведінкових, моральних засад українського селянства стало сприятливим ґрунтом для зародження ідей модернізму у сфері професійного образотворчого мистецтва.

Таким чином, уже сама історично-культурна реальність в Україні 1910–1914 рр. (на всіх її етнічних територіях) передбачала широку орієнтаційну горизонталь в естетичному вираженні епохи. Провідні ідеї продукували міста. Вони зіставляли поліетнічний досвід середовищ, що формувалися через природний добір вихідців із сіл чи малих містечок і у яких навіть після фахового вишколу нуртувала стихія української провінції. Модернізм динамізував діалог між професійною і народною культурою, що мало

наслідком інваріантність філософсько-культурних настанов авторів. «Селянсько-традиційний» струмінь культури з її ліричною інтонаційністю урівноважував дедалі сильніші деструктивістські тенденції поміж цими полюсами. Була ціла градація «поміркованих» течій – імпресіонізму, «сезанізму», релігійного символізму з найрозмаїтішими світоглядними первнями.

Інспіровані поетикою і містикою української землі, радикальні формотворчі ідеї художників – вихідців з України (О. Архипенко, К. Малевич, О. Богомазов, О. Екстер, А. Петрицький та ін.) у 1890–1914 рр. без перепон долали великі географічні простори й на рівних зіставлялися з іншими реформаторськими явищами іноетнічних культур. Програми митців-авангардистів, звичайно, були відсторонені від конкретного етнокультурного тла й не несли цільових ідеологічних гасел щодо майбутнього національного мистецтва. Від них відрізнялася духовною заангажованістю спершу теза, а згодом ціла концепція «українського стилю». Саме формулювання та змістове наповнення цього поняття відбувалося стихійно чи не в усіх культурних центрах Наддніпрянської, Південної та Галицької України, ніби засвідчуючи глибоке генетичне коріння цього явища. Зародившись у сфері архітектури як спроба відродження «міфу» про високі стильові стандарти давнього українського будівництва, ця ідея досить швидко опанувала широкий простір ужиткового та образотворчого мистецтва.

У підрозділі розглядається диференціація формотворчих шукань художників за ознаками осмислення або «відкидання» традиції. «Український стиль» як ідея формально-концептуальної самоідентифікації українського мистецтва при його входженні в новітню історичну епоху не охоплював усієї енергетичної повноти духовного збудження мистців, орієнтованих на міцний етнокультурний ґрунт. Щодо пошуків мистецько-виражальних засобів (в тому числі й мистецького стилю), то художники відповідного кола йшли шляхом складніших інтелектуальних екскурсів. Тому так різнилися результати зусиль В. Кричевського і Г. Нарбута, М. Бойчука і О. Кульчицької, Г. Колцуняка і І. Мозалевського. «Український стиль» став свого роду предтечею цілої системи стильових пріоритетів українського образотворчого модернізму, в якій були локальні варіанти сецесії і символізму, кубізму і футуризму, ар-деко і сюрреалізму, а також «власні пропозиції» мистецькому світу – необароко, неовізантизм, неопримітивізм.

Підрозділ 2.3. «Формування українських культурно-мистецьких структур у Європі (друга пол. 1910-х – початок 1920-х рр.)» присвячено динаміці організаційних ініціатив українських художників наприкінці Першої світової війни та на початку міжвоєнного двадцятиліття. У панорамі явищ українського мистецтва на час Першої світової війни та активізації державницьких зусиль українців, що згодом переросло у якісно нову фазу політичної історії Європи, визначальними були наступні особливості:

– брак цілісного ядра у структурі українського мистецтва, яке далі перебувало у різних (українсько-російському, українсько-польському) контекстах без виразної етнокультурної ідеології саморозвитку;

– якісний розрив між консервативними і модерними потоками мистецького процесу, невиразність естетичного поля пошуків (співіснування петербурзького академізму, передвижництва, паризького салонного мистецтва, ще не усвідомленого імпресіонізму та інваріантів раннього модернізму);

– складність психолого-мотиваційного чинника творчості, що включало як особистісні характерологічні вартості, так і ступінь національної, соціальної, духовної заангажованості митців та глибину їх зв'язку з Україною як Батьківщиною;

– неупорядкованість зовнішніх зв'язків українського мистецтва, стихійність інтеграційних процесів і, як наслідок, своєрідний імідж українського мистецького досвіду в загальноєвропейському культурному просторі;

– слабкість адміністративної опіки над мистецькою освітою та формами художнього життя, що, фактично, призвело мистецький процес до стихійної саморегуляції.

Диференціація за творчо-концептуальними особливостями аж ніяк не відтворювала спектру політичних настроїв українських митців напередодні глобальних історичних потрясінь. Лише увиразнення українських політичних цілей поляризувало їхні погляди, а відтак і життєві позиції. Самостійницька, державницька ідея була незрозумілою або неприйнятною для тієї частини художників, які ще з кінця 1900-х рр. у Києві, Харкові та Одесі епатували публіку своїми ексцентричними формалістичними новаціями, підкреслюючи особистісну суверенність та аполітичність. Разом з тим повністю ототожнювати авангардистський мистецький рух з лівими поглядами або з нігілізмом щодо української культурної традиції не можна. Прозахідна орієнтація цілого ряду авторів, естетичні корені творчості яких лежали саме в духовних вартостях «української провінції» (О. Екстер, О. Богомазов, В. Меллер, Ц. Челищев, Д. Штернберг та ін.), втримувала їх емоції в певному універсумі. Питання відстороненої творчості, прагнення до успіху в мистецьких столицях превалювали у них над почуттям патріотизму.

Порівнюючи амбіції молодих українських митців початку ХХ ст. і амбіції їхніх ровесників кінця ХІХ ст., Дмитро Антонович зауважив, що «нова молодь цікавилася мистецтвом, а не громадськими течіями». Але що стосувалося мотивації утворення деяких сильних українських модерністських гуртків, то тут можна бачити поєднання і одного і другого. З таких слід назвати «Гурток Дев'яти» (1915–1917) та «Музагет» (з 1914 р. – ліва літературно-мистецька група). Ядром першого з цих об'єднань були Г. Нарбут, Ю. Михайлів, П. Тичина, П. Козицький, М. Семенко, О. Чайківський, Л. Курбас. Від ідеї спротиву «обивательському животінню», маргіналізованому статусу української культури завдання цього гуртка еволюціонували до вироблення нових естетичних засад творчості на основі міжвидового синтезу. Деякі з цих

гуртківців були причетні й до першого українського футуристичного гуртка, що згодом оформився під назвою «Музагет». М. Семенко, А. Петрицький, Р. Лісовський, Г. Михайличенко, П. Ковжун, Я. Савченко, а потім і П. Тичина, Ю. Меженко, Л. Курбас, О. Слісаренко, яким на той час було від 17 до 25 років, ставали на шлях реформування образу національної культури. Літературні об'єднання «Молода муза» (1906–1909), «Українська хата» (1909–1914) свою місію виконали, тепер на практиці утверджувалися завдання вищого естетичного порядку, сумірні динаміці досвіду модерних європейських культур.

Фактори, які спричинили масову міграцію українців від початку Першої світової війни, були закорінені у самій специфіці української історії. Розпад Російської та Австро-Угорської імперій виявив не лише геополітичну, а й психологічну розшматованість українського етнічного елементу. Підневільний статус українців Наддніпрянщини та Галичини мав наслідком братовбивство рекрутів, одягнених чи то в російську, чи то в австрійську уніформи. Однак саме ця трагічна реальність кристалізувала національну самосвідомість малограмотних верств населення по обидва боки займанщини. У військових формуваннях це викликало велику українізаційну хвилю.

Викликана «пропагандивною» метою, опіка політичних організацій над культурою та освітою невдовзі дала відчутний результат: з'явилися організовані форми творчого життя у військово-побутових екстремальних обставинах. Це явище мало доволі широку географію: Україна (Поділля, Галичина), Польща, Словаччина, Чехія, Австрія, Німеччина, Італія, Франція. Найпомітнішими осередками мистецької активності були: Пресова Кватира УСС (мобільна польова творча група), малярські гуртки у Домбю і Кассіно, творчі майстерні та школи в Рапшті, Вецлярі, Зальцведелі, міжтаборові літературно-мистецькі об'єднання у Юзефові, Тарнові, Каліші.

У підрозділі розглядається історія формування цих та інших культурно-мистецьких структур різних організаційних конфігурацій, з різними ідейними програмами та формами діяльності. На основі документальних джерел показана наявність єдиної самоорганізованої осі культурної комунікації між Києвом, Львовом і Парижем з численними українськими мистецькими осередками у великих європейських містах.

Розділ 3 «Структура українського культурно-мистецького життя Варшави 1920–1930-х років» складається з трьох підрозділів, останній з яких ділиться на три параграфи. У ньому розглядаються історичні передумови заснування та інституційної діяльності українських громадсько-політичних і науково-творчих структур у Варшаві міжвоєнного двадцятиліття. Основна увага зосереджена на ідеологічних та організаційних засадах і формах функціонування УМГ «Спокій».

У підрозділі 3.1. «Українська військова, політична еміграція у Варшаві на початку 1920-х рр.» розглядається ситуація після згортання таборів інтернованих українських військовиків, урядових установ та членів їх родин від 1920 р. За наведеною С. Наріжним статистикою у Польщі на кінець 1922 р.

налічувалося до 30000 українських емігрантів, питома частина яких була козаками, старшинами та офіцерами Армії УНР. Упродовж 1920–1923 рр. питома частина «задротянців» полишає табори у Ланьцуті, Каліші, Щепіорно, Олександрові Куявському, Стрілкові, Вадовицях, Петрокові та в інших табірних локаціях та переселяється до більших міст Другої Речі Посполитої, шукаючи в них умов для проживання і праці.

Прибулі до Варшави українські емігранти, хоч і належали до різних соціальних груп, все ж були організованими за рядом напрямків громадської, освітньої, спортивної чи науково-культурної роботи, яка плідно велася в більшості таборів. За політичними поглядами більшість з них належала до петлюрівського крила українських патріотів, що виразно відстежується у матеріалах української емігрантської преси, яка активно поширювалася у Варшаві та в інших польських містах з початку 1920-х рр. Найбільш популярними з них стали часописи «Українська трибуна» та «Українська нива». Навколо цих та інших видань гуртується не лише політична, але й інтелектуальна еліта української еміграції тогочасної Польщі. До найбільш впливових постатей громадсько-політичного життя належали Олександр Саліковський, Євмен Лукасевич, Петро Певний, Володимир Островський, Іван Липовецький, Лев Биковський, генерал Марко Безручко та ін.

Підрозділ 3.2. «Українська студентська громада Варшави» присвячено найбільш організованій спільноті української еміграції у Варшаві – студентам. Уже 15 березня 1921 р. була заснована Українська студентська громада у м. Варшаві (УСГВ), яка об'єднала велике число новоприбулої з таборів молоді. На Загальних зборах УСГВ були присутніми 89 осіб. Управа громади налагодила контакти з різними «допомоговими» та урядовими – українськими, польськими та іноземними – організаціями, підтримуючи українську молодь в її націленнях на активну самореалізацію в різних напрямках освіти та професійної діяльності. До ключових ідей УСГВ належало гасло: «Пробити шлях на Захід, об'єднати студентів не тільки в Польщі, але об'єднання всього українського студентства на еміграції».

Українська студентська громада у м. Варшава на початку 1920-х рр. мала вагомий авторитет у середовищі української еміграції. Саме в цій спільноті народжувалися нові цікаві організаційні ініціативи – створювалися гуртки за інтересами, відбувалися найбільш необхідні для потребуючих освітні курси, вечірки з лекціями на актуальну тематику. В колах УСГВ розпочинали свою громадську активність і студенти творчих навчальних закладів Варшави, в тому числі Школи образотворчого мистецтва (від 1932 р. – Академії мистецтв). Одним з активістів громади був Петро Мегик – майбутній голова Українського мистецького гуртка «Спокій».

У підрозділі 3.3. «Наукові інституції, товариства, гуртки» розглядається загальна конфігурація українських громадсько-культурних та освітніх об'єднань, що функціонували у Варшаві упродовж 1920–1939 рр. За даними Українського статистичного річника (1938) станом на 1936–1937 рр. тут діяли Українська студентська громада, Українське воєнно-історичне товариство,

Українське економічне бюро, Українська студентська корпорація «Запоріжжя», Спілка українських інженерів і техніків на еміграції, видавництво «Варяг», Український науковий інститут, Український Клуб, Союз українок-емігранток, Товариство прихильників Української господарської академії, товариство «Українська школа» на еміграції, Український національний хор імені М. Лисенка, «Гуцульське мистецтво» (філія – склад килимів), Український мистецький гурток «Спокій» та ін. Частина з них розташовувалася на вул. Вільчій (Wilcza), 45, тіснилася у помешканні № 3. Поміж їхньою діяльністю була постійна координація, про що свідчать новинні розділи варшавської періодики.

У підрозділі розглядаються найбільш значимі події, які відбувалися в тих чи інших інституціях: лекції і тематичні вечори, концерти, наукові виклади та вихід книжкових видань. Найбільш активним за програмою діяльності був Український науковий інститут, в якому працювали визначні вчені: Василь Біднов, Олександр Лотоцький, Роман Смаль-Стоцький, Дмитро Дорошенко, Павло Зайцев, Іван Шовгенів та ін.

Підрозділ 3.4. «Український мистецький гурток «Спокій» присвячений безпосередньо угрупованню українських мистців, які у міжвоєнне двадцятиліття жили, навчалися або працювали у Варшаві. Діяльність гуртка тривала до самого початку Другої світової війни, а деякі його члени продовжували активну творчу працю і після її завершення, здебільшого в інших культурно-мистецьких центрах світу, а також в Україні.

У параграфі 3.4.1. представлена історія заснування Українського мистецького гуртка «Спокій». Його витoki беруть початок від перших організаційних кроків української молоді, яка приступила до студій у високих школах Варшави після поразки національно-визвольних змагань. 1920-го року, в порваній шинелі військовика Армії УНР, до Варшави переїхав Петро Мегик. Невдовзі він склав іспит до Школи образотворчого мистецтва (з 1932 року — Академія), спричинивши цим цілий прецедент (представлене абітурієнтом свідоцтво про середню освіту з Кам'янця-Подільського було скріплене печаткою з тризубом). Дискусії адміністраторів школи щодо легітимності документа розв'язалися позитивно, і П. Мегик став першим українцем, що у такому офіційному статусі розпочав свій академічний мистецький вишкіл (формальний відлік студій вівся від 21 грудня 1922 року). Молодий буковинець одразу ж став активістом Української студентської громади, а коли до Школи образотворчого мистецтва вступили ще інші недавні військовики петлюрівської армії (Анатолій Жуків, Петро Омельченко, Микола Щербак), при громаді зав'язалася творча група. На неї випало навантаження з оформлення вечорів, ілюстрування журналів, читання лекцій. Як співробітник журналу «Наша бесіда» та газети «Українська трибуна», Петро Мегик здружився з українськими літераторами, став їх гуртківцем. З появою у школі нового поповнення з України — Володимира Побулавця, Ольги Мариняк, Петра Андрусіва, Ніла Хасевича, В'ячеслава Васьківського — організоване життя українських мистців перейшло у нову фазу. Творчі взаємини краян П. Мегик

задумав оформити в гурток, назву якого запропонував колишній киянин, скульптор Володимир Побулавець. Коментуючи її змістовий ключ, П. Мегик наголошував, що «динаміку зусилля і творчості треба вкладати у зміст наших праць, а не у назву (...). “Спокій” не значить застій (...) розуміємо у символі того українського рідного слова сам ритм, такт, порядок, акорд, ту гармонію, що панує у справжньому мистецтві всіх епох і народів і що є вічною, незмінною у нашому мистецтві». Статут гуртка 1927 р. затверджено Міністерством внутрішніх справ з правом діяльності на території всієї Польщі. Юридичною адресою гуртка став будинок 45 на вулиці Вільчій, де знаходився ще цілий ряд українських установ.

У *параграфі 3.4.2.* розглядаються ідеологічні засади та форми діяльності гуртка. Консолідація української мистецької молоді української еміграції у Варшаві мала різні чинники (родинно-побутові, психологічні, морально-етичні, художньо-естетичні, комплексні, ситуативні та ін.), натомість найбільш дієвим став чинник національно-культурної та державницької ідеології, вироблений колективно як очільниками, так і членами УМГ «Спокій».

Гурток від самого початку організаційної діяльності взяв напрям на подолання «провінціалізму» в мистецтві. Лідер та ідеолог групи П. Мегик вбачав завдання для себе й колег «відробити затрачений час і стати нарівні з культурою та здобутками цивілізацій інших країв». Втім, повністю позбутися наслідків колоніального минулого українського мистецтва не вдавалося. Толеруючи професіоналізм, члени-засновники гуртка все ж не відгороджувалися від тих варшавських українців, які не набули академічного мистецького вишколу, але горіли бажанням спричинитися до відродження української культури. Творчі й ідейні позиції збігалися в тих пунктах програми, в яких наголошувалась важливість зближення з українським народним мистецтвом. Виїзди в села Волині та Галичини, з метою замальовування автентичних побутових, архітектурних та мистецьких пам'яток, пересувні виставки по містах і містечках цих регіонів (Луцьк, Рівне, Кременець, Тернопіль, Львів, Холм) заступали ті ділянки роботи, які б за інших обставин відповідали практиці державної опіки над актуальними питаннями культурної політики.

У цьому параграфі здійснюється аналіз опублікованих та візуальних джерел, пов'язаних з різними етапами діяльності УМГ. Це, найперше, каталоги виставок, частина з яких мала вступні тексти членів гуртка, інформативні матеріали, які з'являлися у періодичних виданнях, а також репродукції мистецьких творів та етнографічних артефактів, які були результатами колективних виїздів членів гуртка в етнографічні регіони Західної України. Для наукової кваліфікації поняття ідеологічних засад використовувалися й деякі архівні матеріали, зокрема з числа неопублікованих джерел.

У *параграфі 3.4.3.* увагу приділено організаційній структурі «Спокою», а також конкретизації його персонального складу – дійсних членів, почесних членів та членів-прихильників.

Осердя УМГ складали випускники і студенти Варшавської школи образотворчого мистецтва та Варшавської академії мистецтв. За офіційною статистикою слухачів школи (від 1932 р. – академії) українці посідали друге місце (після самих поляків) з числа усіх студентів, які навчалися тут упродовж цілого ряду навчальних років. Деякі з них досягли помітних успіхів, причому не лише в навчальному процесі. Натомість до гуртка записувався не кожен. Окремі випускники – вихідці з України – швидко асимілювались, або ж не проявляли активності в індивідуальному творчому житті. Зате членами гуртка ставали деякі мистці, які отримали мистецький вишкіл поза академією – зокрема в студії Гersona, Варшавському університеті (педагогічні курси), Міській школі малярства і прикладного мистецтва тощо. Різне бачення мистецької проблематики не заважало гуртківцям узгоджувати свої позиції в головному – плеканні національного виразу в багатьох творчих спеціалізаціях.

До основного (так званого професійного) складу українського мистецького гуртка «Спокій» входили Микола Адамчук, Петро Андрусів, Варвара Бєсядовська, Борис Борковський, Микола Букатевич, Леопольд Бучковський, В'ячеслав Васківський, Петро Грегорійчук, Степан Дричик, Дмитро Дунаєвський, Анатолій Жуків, Василь Зварич, Галина Кабайда, Олександр Карпенко, Преслав Каршовський (болгарин), Артемій Кирилюк, Ярослав Кириленко, Олеся Ковалєвська, Теофіль-Ізидор Кузьмович, Іван Курах, Юліан Ліщинський, Вітольд Манастирський, Ольга Мариняк, Леонід Маслов, Петро Мегик, Михалевич, Юрій Миц, Петро Омельченко, Петро Павлючук, Григорій Пазюк, Володимир Побулавець, Федір Стадничук, Степан Стеців, Сергій та Олександр Тимошенки, Наталія Тищенко, Юрій Трохимчук, Яків Федосюк, Ніл Хасевич, Петро Холодний-молодший, Олекса Шатківський, Микола Щербак, Олександр Якимчук. Почесними членами та членами-прихильниками гуртка були Наталія Дорошенко, Гліб Лазарєвський, Юрій Липа, Іван Липовецький, Наталія Лівницька-Холодна, Петро Лістовський, Євген Маланюк, Борис Монкевич, Володимир Островський, Петро Певний, Наталія Семіон-Андрусів, Степан Скрипник, Роман Смаль-Стоцький, Станіслав Цехомський, Левко Чикаленко, Андрей Шептицький. До молодшої ланки українських мистців Варшави другої пол. 1930-х рр., яка співпрацювала з гуртком (так звана «Група молодих Асоціації незалежних українських мистців») належали Володимир Баляс, Ярослав Гавран, Роман Ганкевич, Федір Галиш, Богдан Доманик, Любомир Роман Кузьма, Андрій Петрушевич, Богдан Яцкевич, Роман Шостак. З числа студіюючої молоді, яка навчалася у Варшавській академії у 1938–1939 рр., і перебували в ситуативній комунікації з УМГ «Спокій», були Омелян Ліщинський та Яків Гніздовський.

Творча та етнографічна діяльність УМГ «Спокій» задокументована каталогами виставок (11 колективних), друкованими листівками з репродукціями творів гуртківців, альбомом дереворитів, бібліофільським виданням з екслібрисами Ніла Хасевича, монографією архітектора Леоніда Маслова про народне мистецтво Волині; десятками робіт з розписів церков та оформлення інтер'єрів, графічною оздобою низки видань українських

видавництв, традиційними недільними зібраннями та лекціями й диспутиами навколо гостроактуальних питань мистецтва, традиційної культури, політики та ідеології.

Розділ 4 «Творча спадщина української еміграції у Варшаві» побудований з трьох підрозділів. Їх зміст розвиває проблематику, висвітлену у розділах 2 і 3 в аспекті історії культурно-мистецьких інституцій української еміграції під час і після Другої світової війни та реалізації ідеологічних засад УМГ «Спокій» в різних культурних середовищах України та світу. Саме конкретизований матеріал (доробок художників, осмислення ними української історії та етнонаціональної традиції) може розкрити масштабність інституційної діяльності Українського мистецького гуртка «Спокій» в історії національної культури і мистецтва ХХ ст.

У підрозділі 4.1. *«Долі українських культурно-мистецьких інституцій в роки і після завершення Другої світової війни»* розглядається ситуація, яка виникла у роки Другої світової війни і перервала плідну творчу, виставкову, етнографічну (дослідницьку і популяризаторську) роботу УМГ «Спокій», а також інших культурно-мистецьких інституцій української еміграції у Варшаві. Воєнні реалії найбільш трагічно позначилися на долях людей, зокрема громадсько-культурних активістів, представників численних інституцій: крім гуртка – Українського наукового інституту, редакцій українських часописів, професійних товариств. Трагічно обірвалося життя письменника, культуролога та історіософа, одного з почесних членів УМГ «Спокій» Юрія Липи (1944). На фронті загинув один з активних дійсних членів гуртка Дмитро Дунаєвський (орієнтовно 1944 р.), смертю героя загинув один з чільних гуртківців, багатолітній секретар «Спокою» Ніл Хасевич (1952). Значна частина мистецьких творів, а також приватних архівів діячів української мистецької еміграції загинула під час бомбардування Варшави. Зазнали руйнувань і будинки, в яких жили або працювали художники, науковці, літератори, журналісти. Серед найбільш дошкульних втрат – великоформатне полотно Петра Андрусіва «Голгофа України», присвячене пам'яті жертв Голодомору в Україні.

У підрозділі на окремих із збережених у родинних архівах матеріалах здійснено спробу наукової реконструкції цього завершального періоду інституційної діяльності УМГ «Спокій».

Підрозділ 4.2. «Визначні представники варшавської мистецької еміграції: творчий доробок» конкретизує діапазон ідей і творчих досвідів ряду чільних особистостей, які репрезентують відповідне культурно-мистецьке середовище української еміграції міжвоєнного двадцятиліття в історичній перспективі після Другої світової війни. У кожному з десяти параграфів підрозділу розкриваються особливості авторських світоглядів і мистецьких доктрин найбільш масштабних та оригінальних особистостей.

У параграфі 4.2.1. розглядається постать Ніла Хасевича (1905–1952) – одного з членів-засновників УМГ «Спокій», графіка, живописця, художника-фалериста, видатного діяча українського національно-визвольного руху, воїна

Української повстанської армії. Він вважався одним з найбільш потенційних мистців-графіків Варшави, був майстром деревориту, графічним дизайнером, знавцем народного мистецтва, а також автором проникливих краєвидів Волині. Унікальними в контексті європейського і світового образотворчого мистецтва є його цикли антимосковських політичних плакатів, агітаційних матеріалів, які закликали українців до боротьби проти московського імперіалізму.

Параграф 4.2.2. присвячено Олексі Шатківському (1908–1979) – визначному живописцю, графіку і педагогу, що розвинув ключові ідеї УМГ «Спокій» в реаліях радянського тоталітаризму. Цей мистець зумів здолати насаджений радянською владою у Львові ідеологічний канон «соцреалізму», створивши великі цикли творів пейзажного та народно-побутового жанрів.

Параграф 4.2.3. представляє спадщину ще одного члена-засновника УМГ «Спокій», художника і педагога В'ячеслава Васьківського (1904–1975). Він вважався віртуозом техніки деревориту, яку освоїв за «рецептами» старих майстрів гравюри. У його доробку – численні цикли з видами Волині, а також віртуозні книжкові знаки. Мав високий авторитет як професор Варшавської академії мистецтв уже після Другої світової війни.

Постаттю, яка розглядається у *параграфі 4.2.4.*, є Петро Мегик (1899–1992) – незмінний голова УМГ «Спокій», живописець, графік, художник-монументаліст, мистецтвознавець і педагог, головний редактор фахового журналу «Нотатки з мистецтва», що виходив друком у м. Філадельфія (США) упродовж 1963–1990-х рр. П. Мегик був одним з тих, хто визначав ідеологію діяльності гуртка, орієнтуючи колег на «києвоцентричну» модель розвитку національного мистецтва в умовах вимушеної еміграції. Він популяризував історію УМГ «Спокій» в численних публікаціях, у лекціях як викладача Мистецької студії у м. Філадельфія. Залишив об'ємну і різнобічну творчу і теоретичну спадщину.

Параграф 4.2.5. присвячений ще одній багатогранній індивідуальності – мистця, теоретика мистецтва, есеїста, педагога, громадсько-культурного діяча української діаспори Петра Андрусіва (1905–1981). Він належав до складу членів-засновників гуртка, суттєво впливав на програмні установки інституційної діяльності УМГ «Спокій», був одним з найініціативніших комунікаторів з іншими українськими структурами Варшави. Після Другої світової війни наростив активність як художник, а також як організатор мистецького життя і педагог. П. Андрусів став визначним живописцем і графіком історичного жанру, мистецьким реконструктором княжої, козацької доби, баталістом, а також ілюстратором книг і дитячих журналів. Значною є і теоретична спадщина П. Андрусіва. Мав великий авторитет у професійних мистецьких колах США.

У *параграфі 4.2.6.* розглядається неординарна творча постать Петра Петровича Холодного (1902–1990) – активного члена УМГ «Спокій», живописця, графіка, автора монументальних творів малярства сакрального призначення. Син видатного мистця, педагога і громадсько-політичного діяча Петра Івановича Холодного, він виробив авторський стилістичний почерк,

створивши оригінальні розробки комплексного оформлення книг, а також своєрідне прочитання традиції іконописання. Активно проявив себе і в громадській роботі в інтелектуальному середовищі української діаспори США.

Любомир Роман Кузьма (1913 – 2004), індивідуальності якої присвячено *параграф 4.2.7.*, розвинув свій талант у напрямку «гіперреалізму» та «магічного реалізму». Працював у галузях станкового малярства і графіки, відомий як мистецький критик та організатор мистецького життя у США. Хоч він і не належав до складу УМГ «Спокій» (наприкінці 1930-х він лише почав навчатися у Варшавській академії мистецтв), натомість залишився репрезентантом деяких ключових ідей, вироблених у міжвоєнному періоді саме наймолодшою генерацією мистців, близьких до «Групи молодих АНУМ».

У *параграфі 4.2.8.* розглядається постать Якова Гніздовського (1915–1985) – яскравого представника мистецтва українського зарубіжжя, який спершу здобував професійну мистецьку освіту у Варшавській академії мистецтв. Графік, живописець, теоретик і критик мистецтва, есеїст, він став однією з ключових фігур культуротворчого процесу в українській діаспорі. Збереглися цікаві документи з часу його перебування у Варшаві, які дають змогу позначити важливі особливості його творчого темпераменту, що згодом розкрилися у його відомих дереворитах та графічному дизайні книг і журналів. У *параграфі* розглянуті найбільш вагомі досягнення автора в аспекті національно окресленого стильового виразу.

Параграф 4.2.9. представляє менш відоме ім'я художника, члена УМГ «Спокій» Івана Кураха (1909–1968) – живописця і графіка, творча доля якого є доволі унікальною і пов'язаною з драматичними подіями Другої світової війни та динамікою мистецьких процесів у великих полікультурних середовищах Італії, США, Швейцарії. Цей автор зумів розкрити свою національну ідентичність у гостроекспресивних формах малярства, здобути відзнаку на Венеційському бієнале сучасного мистецтва та до кінця репрезентувати Україну на багатьох персональних виставках у світі.

У *параграфі 4.2.10.* розглядається постать ще одного члена УМГ «Спокій», живописця, графіка і педагога Петра Грегорійчука (1914–1990). Наскрізно у його творчості стала етнографічна тема, пов'язана з його рідним Покуттям. Після Другої світової війни він жив і працював у Львові, зазнаючи ідеологічних утисків з боку органів радянської влади. На його естетичному світогляді позначилися впливи традиційної культури, зокрема звичаєвості та народного мистецтва. Попри ускладнений психоемоційний контекст П. Грегорійчуку вдалося створити оригінальні тематичні цикли в реалістичній манері, які демонструють ще один вимір ідеологічних уставок. Вироблених у Варшаві в колі членів УМГ «Спокій».

Підрозділ 4.3. «Історичне значення культурно-мистецького середовища української еміграції у Варшаві: ідейно-естетичний аспект» є підсумовуючим щодо розгляду проблеми регенерації національно зорієнтованої духовно-ціннісної платформи українського культурного життя в умовах полікультурності та відірваності від безпосередніх ресурсів етнонаціональної

традиції. При множинності шляхів розвитку національного мистецтва в різних зонах взаємодії зі світовим мистецьким процесом представники середовища українських мистців у Варшаві міжвоєнного двадцятиліття (базово – УМГ «Спокій») зуміли зберегти ряд програмних ідей, що мобілізували національний дух і скріплювали віру у державницьку перспективу України. Розглянута у дисертаційному дослідженні культурно-мистецька спадщина має велике історичне значення, і в багатьох ідейно-сміслових і формотворчих аспектах є актуальною для сучасної національної культури.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз сучасного стану дослідження теми підтвердив, що на сьогодні існують різні групи публікацій, що висвітлюють військово-історичні, ідейно-політичні та, фрагментарно, культурно-мистецькі аспекти інституційної діяльності української еміграції у Варшаві міжвоєнного двадцятиліття, але немає праць з комплексною науковою реконструкцією динаміки розвитку організаційних форм науково-культурної комунікації різних фахових середовищ у сфері мистецтва та етнографії у векторі української етнонаціональної культурної парадигми. Наявні фактографічні праці відчутно звужують історію української еміграції та не дають можливості побачити відповідні історичні періоди в цілісності соціокультурної динаміки.

2. Встановлено, що серед дієвих українських професійних угруповань, що мали чітко визначену ідеологію діяльності, широкую мережу міжінституційних та особистісних контактів, комплексну творчо-наукову та популяризаторську програму та високий коефіцієнт громадської та інтелектуальної активності вирізнявся Український мистецький гурток «Спокій» у м. Варшава, хронологічні рамки статутної діяльності якого обіймали 1927–1939 рр. Заснування УМГ «Спокій» відбулося на хвилі піднесення національної свідомості серед широких кіл української еміграції, на подолання суспільної апатії та матеріальної нужди. Головним мотиваційним фактором самоорганізації молодих інтелектуалів у міжвоєнне двадцятиліття стало усвідомлення провідної ролі, яке повинна була зіграти національно зорієнтована творча, наукова та громадська праця. Завдяки використанню унікальних архівних матеріалів з Академії мистецтв у Варшаві – «Студентських актів» (Acty studenckie) з біографічними довідками, Звітів (Sprawozdania) з навчального процесу, а також статистичних матеріалів, фотопортретів українських студентів та ін., вдалося верифікувати цілий ряд біографічних відомостей про членів УМГ «Спокій».

3. На основі численних архівних і літературних джерел здійснено наукову реконструкцію організаційної структури УМГ «Спокій», складу його дійсних (професійних), почесних членів, а також членів-прихильників. Введено у науковий обіг значний масив каталожних відомостей про виставки гуртка, а також репродукції мистецьких творів членів УМГ «Спокій», унікальних

етнографічних артефактів, у тому числі – з категорії «фізично втрачених». Вперше в українській історичній науці розглядається максимально повний комплекс пам'яток як документів активної естетичної та громадсько-культурної комунікації у середовищі м. Варшави. Водночас показано міжінституційні контакти УМГ «Спокій» з іншими мистецькими середовищами, зокрема з Асоціацією незалежних українських мистців у Львові, яка була заснована 1931 р. як масштабна спільнота українських художників та мистецтвознавців у світі.

4. Відтворено історію контактів членів УМГ «Спокій» з видатними постатями української історії і культури: митрополитом УГКЦ, істориком культури, меценатом мистецтва Андреем Шептицьким, депутатом Польського сейму Степаном Скрипником (пізніше – Мстиславом, ієрархом і патріархом УАПЦ), лікарем, письменником і культурологом Юрієм Липою, філологом-славістом, мовознавцем Романом Смаль-Стоцьким, деякими іншими представниками національної інтелектуальної еліти. Вперше в українській історичній науці у даному контексті розглядаються група (8) листів одного з чільних представників гуртка Петра Андрусів до митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, а також інші епістолярні пам'ятки, в тому числі з особистого листування автора дисертаційного дослідження з Петром Мегиком та вдовою Петра Андрусів Наталією Семіон-Андрусів.

5. В рамках завдань дисертаційного дослідження, на багатому фактичному візуальному матеріалі (етнографічних і мистецьких артефактів) здійснена типологія естетичних досвідів мистецтва української еміграції в динаміці історичного розвитку до і після Другої світової війни. Виявлено, що тематично-смісловий спектр творів членів УМГ «Спокій» став частиною реалізації ідеологічних принципів, закладених лідерами гуртка і підпорядкованих «києвоцентричній» / націоцентричній парадигмі культуротворчого процесу українських мистецьких сил поза Батьківщиною. Виходячи зі специфіки духовно-джерельних орієнтирів очільників та дійсних (професійних) членів гуртка виявлене смислове наповнення конструктів понять «національна еліта», «національна ідея», «етнокультурний елемент», «культурна інтеграція», «енкультурація», «етнічна ностальгія» та ін.

6. В результаті розгляду різних форм культурно-мистецької репрезентації УМГ «Спокій» у Варшаві як інституції вдалося вичленити наступні особливості:

- національна самоідентифікація (у тематично-смісловому наповненні проблематики мистецьких творів, лекцій, публікацій тощо);
- пошук стильового виразу у різних видах і жанрах мистецтва, дизайну, архітектури, який би синтезував національні прикмети і сучасні форми;
- осмислення ключових проблем української історії і культури, персоналістське та знаково-символістське маркування національної традиції (Київська Русь, Мазепинсько-Могилянська доба, козацьке бароко, Тарас Шевченко, Георгій Нарбут, національно-визвольні змагання 1917–1920 рр., Голодомор в Україні та ін.);

- створення «візії Батьківщини» як генеральної лінії корпоративної ідеології УМГ «Спокій»;

- культивування пейзажного жанру малярства і графіки для втілення ідеї візуалізації збірного образу України, створення свого роду «еталонів» українського національного природнього ландшафту;

- трансформація «етнічної ностальгії» в образотворчий «етнічний епос», в колективний образ омріяної України як вільної держави;

- популяризація етнічної культури та регенерація духовно-культурної величі вершинних періодів української історії у художніх і художньо-документальних образах.

7. Виявлено, що історична місія УМГ «Спокій» як динамічної національної інституції поза Батьківщиною після Другої світової війни трансформувалася у нові творчі задачі в особі його чільних представників. Це відчитується у цілому ряді ідейно-естетичних установок художників Ніла Хасевича, Олекси Шатківського, В'ячеслава Васківського, Петра Мегика, Петра Андрусів, Петра Петровича Холодного, Любомира Романа Кузьми, Якова Гніздовського, Івана Кураха, Петра Грегорійчука, які продовжили творчу, педагогічну та організаційну діяльність уже в інших умовах і культурних середовищах. Зміст індивідуальних смислових і творчо-концептуальних пошуків цих авторів розкрився в наступному діапазоні:

- виразно артикульована національно-патріотична парадигма творчості (Н. Хасевич, П. Мегик, П. Андрусів, І. Курах);

- пошук глибинних історіософських обґрунтувань історичної тяглості державотворчої ідеї (П. Андрусів, П. П. Холодний, О. Шатківський);

- відстоювання ключових маркерів етнонаціональної традиції в еквіваленті пластичної форми та стильового вислову (П. Мегик, П. П. Холодний, П. Андрусів, Я. Гніздовський);

- розкриття масштабної «візії Батьківщини» в жанрах історичного портрету, наукових реконструкцій історичних періодів минулого, етнографічних сцен, пейзажу (П. Андрусів, П. Грегорійчук, О. Шатківський, В. Васківський);

- актуалізація етнотрадиційних елементів через сучасні концепції мистецтва (П. П. Холодний, Я. Гніздовський, Л. Р. Кузьма, І. Курах).

8. Встановлено, що творча спадщина представників культурно-мистецького середовища української еміграції у Варшаві міжвоєнного двадцятиліття є важливою складовою національної культури ХХ ст., і що вона відіграла видатну роль у консолідації української діаспори навколо ключових ідей історичної і культурної пам'яті Нації.

9. На підставі проведеного дослідження підтверджено, що перспективними напрямками майбутніх досліджень є подальші розгорнуті наукові студії інших періодів історичної динаміки культури і мистецтва, з метою наукової реконструкції національної культури як цілісної системи. Окремою лінією наукових пошуків повинна стати монографізація життя і творчості видатних мистців українського зарубіжжя, що дозволить на новому якісному

(фактологічному і теоретичному) рівні готувати Історію української національної культури і мистецтва.

10. Аргументовано, що за духовно-ціннісним комплексом, а також за багатьма фаховими ознаками, творчість художників – членів УМГ «Спокій» – стала частиною світової культури. Спадщина художників відповідного кола української еміграції на високому рівні репрезентує українську ідентичність у високих естетичних формах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Яців Р. Мала хронологія мистецьких подій і пам'ятних дат ХХ століття: Україна – світ: локально-індивідуальний дослідницький ракурс: довідник. Львів: Апріорі, 2021. 544 с.

Рецензія:

Конопка В. Перша спроба хронологізації історії українського мистецтва ХХ ст. [рец. на кн.] Яців Р. Мала хронологія мистецьких подій і пам'ятних дат ХХ століття: Україна – світ: локально-індивідуальний дослідницький ракурс: довідник. Львів: Апріорі, 2021. 544 с. *Народознавчі зошити*. 2021. № 5 (161). С. 1298–1299.

2. Яців Р. Євген Дзиндра (1913–1983): Різьблені стежини життя. Львів: Колір ПРО, 2020. 268 с.

3. Іван Іванець (1893–1946): Стрілецькі мемуари, творча спадщина / Авторі-упоряд. Р. Яців, А. Яців. Львів, 2019. 476 с. (Особистий внесок автора 50 %)

Рецензія:

Мочернюк Н. [Рец.]: «ЖИВИЙ ЖИВЕ ГАДАЄ!»: ТВОРЧА СПАДЩИНА І ЧИН ІВАНА ІВАНЦЯ З ПОГЛЯДУ ХХІ СТОЛІТТЯ [на кн.]: Іван Іванець (1893–1946). Стрілецькі мемуари, творча спадщина / упоряд. А. Яців і Р. Яців; вст. сл.: П. Гринчишин; наук. ред. і авт. вст. ст. д-р іст. наук М. Литвин. Львів, 2019. 476 с.: іл. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020. Вип. 33. С. 494–498.

4. Яців Р. Зоя Лісовська: джерела пристрасті: Малярство, графіка. Львів: Апріорі, 2018. 216 с.

5. Яців Р. Роберт Лісовський (1893–1982): Дух лінії. Львів: Апріорі, 2015. 232 с.

6. Яців Р. Роман Чорній, мистецька легенда Львова: Матеріали до історії українського мистецтва 1920–1930-х років. Львів: Растр-7, 2013. 180 с. : іл.

7. Голод І., Кравченко Я., Козак Н., Михайлюк О., Яців Р. Українське образотворче мистецтво: Імена, життєписи, твори (ХІ – ХХІ ст.). Харків: Факт, 2013. 720 с. (Особистий внесок автора 25 %)

8. Яців Р. Олекса Шатківський та Український мистецький гурток «Спокій»: Матеріали до історії українського мистецтва 1920–1930-х років. Львів: Растр-7, 2013. 68 с.
9. Українські мистецькі виставки у Львові (1919–1939): Довідник, антологія мистецько-критичної думки / Автор-упоряд. Р. М. Яців. Львів, 2011. 696 с.
10. Яців Р. М. Любомир Роман Кузьма (1913–2004): Малярська і публіцистична спадщина. Львів: Ліга-Прес, 2010. 220 с.
11. Яців Р. М. Скульптор Еммануїл Мисько: Світло долі: монографічне дослідження. Київ: Криниця, 2009. 223 с.
12. Яців Р. Українська мистецтво XX ст.: Ідеї, явища, персоналії: Збірник статей. Львів: ІН НАНУ, 2006. 348 с.

Розділи у колективних монографіях:

13. Jędraszczyk K., Krasiński O., Bezludny O., Czmelyk R., Durniak B., Jaciw R., Kotyhorenko W., Stroński H., Uhryn J. Społeczeństwo i kultura Ukrainy. *Świerćwiecze przemian (1991–2016)*. Gniezno: Instytut Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016. S. 167–186. (Особистий внесок автора 12 %)
14. Яців Р. Образотворче мистецтво. *Історія Львова: У трьох томах*. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 2. С. 451–461; Т. 3. С. 128–134; 189–190; 241–242; 282–284; 377–380; 460–464.
15. Jaciw R. Butovyč (Butovych, Butowycz), Mykola; Cholodnyj, Petro Petrovyč; Chasevyč (Chasewicz), Nil; Charkiv, Oleksander. *Allgemeines Künstler-Lexikon*. München; Leipzig: K.G. Saur, 1997. Bd. 15. S. 379; Bd. 17. S. 620; Bd. 18. S. 234, 295.

Статті у фахових виданнях:

16. Яців Р. «Візія Батьківщини» як ідеологічний вектор діяльності українського мистецького гуртка «Спокій» у Варшаві (1927–1939). *Народознавчі Зошити*. 2021. № 5. С. 1096–1103. (ERIH PLUS).
17. Яців Р. Українство сучасної Канади: до питання типології історичної та культурної пам'яті. *Народознавчі Зошити*. 2019. № 2. С. 492–494.
18. Jaciw R. Okcydentalizm i tożsamość: Doświadczenia ukraińskiej sztuki Galicji na początku XX wieku. *Krzycząc: Polska! Niepodległa 1918*. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2018. S. 357–360.
19. Яців Р. Етнокультурне знамено мистецьких зусиль Петра Грегорійчука. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1. С. 215–230.
20. Яців Р. Наука пам'яті: Автор та історична епоха (присвята Миколі Моздиру). *Народознавчі Зошити*. 2018. № 3. С. 759–761.
21. Яців Р. Оля Окуневська: Творча доля учениці Йоганнеса Іттена. *Народознавчі Зошити*. 2018. Ч. 6. С. 1610–1617.
22. Яців Р. Щем і карнавал на інтонаційній палітрі Марії Антонів. *Canada Blooms. Maria Antoniv*. Toronto, 2017. P. 10–12.

23. Jaciў R. Концептуальні ідеї сучасного мистецтва: творчість та індивідуальність. *Edukacja estetyczna a kształcenie postawy kreatywnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2017. S. 213–216.

24. Яців Р. Зоя Лісовська: Джерела пристрасі. *Народознавчі зошити*. 2017. № 2. С. 481–487.

25. Яців Р. Від «Спокою» до Венеційського бієнале: творча доля Івана Кураха. *Народознавчі зошити*. Львів, 2017. № 6. С. 1511–1520.

26. Яців Р. Формування творчої цілісності сучасного митця в умовах активізації міжкультурних діалогів та міграції естетичних ідей. *Sztuka. Tworczość... Edukacja... Współczesne problemy edukacji estetycznej i artystycznej*. Lublin, 2010. S. 206–209.

27. Yatsiv R. Models of modernism in Ukrainian fine art of the 1920s and 1930s in the Pan-European context. *Košice modernism: Košice Art in the 1920s*. Košice, 2010. P. 35–40.

28. Яців Р. Клим Трохименко: зіставні самотності. *Народознавчі Зошити*. 2000. № 5. С. 909–922.

29. Яців Р. Реальність та утопічність «центру» в мистецько-освітніх домаганнях українців. *Народознавчі Зошити*. 1999. № 5. С. 704–708.

30. Яців Р. Мистецький Львів до і після 1956 року: імунітет contra канон. *Народознавчі Зошити*. 1998. № 4. С. 434–445.

31. Яців Р. Художник і українське ділове життя 1920–30-х років: візуальна ідентифікація стосунків [Ч. 2]. *Народознавчі Зошити*. 1997. № 1. С. 123–131.

32. Яців Р. Художник і українське ділове життя 1920–30-х років: візуальна ідентифікація стосунків [Ч. 1]. *Народознавчі Зошити*. 1996. № 6. С. 358–366.

33. Яців Р. «Межові» інтонації в мистецтві Івана Завадовського. *Народознавчі Зошити*. Львів, 1996. № 5. С. 317–327.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

34. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва. Українська теоретична думка ХХ століття: Антологія. Частина третя / Упоряд. Р. М. Яців. Львів: Простір-М, 2019. 960 с.

35. Яців Р. Ідентифікація пристрасі: світоглядні та естетичні інтеграли мистецького стилю Володимира Юрчишина. *Пам'яті Володимира Юрчишина: Статті. Спогади. Листи*. Київ: Музей книги і друкарства України, 2018. С. 32–38.

36. Яців Р. Ціннісна вертикаль Її Високості. *Ave. До 100-ліття Гетьманату Павла Скоропадського*. Київ: День, 2018. С. 540–550.

37. Jaciў R. Ukraiński ekslibris lat 1920–1930: symbioza lwowskiego art deco. *Międzynarodowa Konferencja Naukowa «Ekslibris: znak własnościowy – dzieło sztuki. Tradycja, współczesność, perspektywy»*. *Księga abstraktów*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2017. S. 60–61.

38. Яців Р. Нові виміри неоконструктивізму: Рон Костинюк. 7 UA. *Seven Ukrainian Artists*. Львів, 2016. № 1. С. 58–65.

39. Яців Р. Стефанія Мирошниченко (1899–1988): Життя і творчість: Біографічний нарис. Львів: ІН НАНУ; ЛНАМ, 2015. 48 с.
40. Яців Р. Галина Мирошниченко-Кузьма: життя і творчість. Біографічний нарис. Львів: ЛНАМ; ІН НАНУ, 2014. 60 с.
41. Яців Р. Ім'я, повернене з румовищ. *Коваль Р. Шевченкіана Михайла Гаврилка*. Київ, 2014. С. 83–88.
42. Яців Р. Світові мистецькі вершини Оленки Гердан-Заклинської. *Артанія. Культурологія. Мистецтво. Публіцистика. Історія*. 2013. Ч. 3–4. С. 37–47; 2014. Ч. 1–2. С. 114–121.
43. Яців Р. Оленка Гердан-Заклинська: біографічний нарис. Львів: ЛНАМ; ІН НАНУ, 2013. 60 с.
44. Яців Р. Києвоцентризм у християнській парадигмі українського мистецтва ХХ століття. *Велике і величне. З нагоди 1025-річчя Хрещення Київської Русі: Всеукраїнський міжмузейний проект*. Київ, 2013. С. 114–117.
45. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка ХХ ст.: Антологія. Част. друга / Упоряд. Р. М. Яців. Львів, 2012. 832 с.
46. Яців Р. Ім'я, повернене з румовищ. *Студії Мистецтвознавчі*. 2012. № 4. С. 208–211.
47. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: українська теоретична думка ХХ ст.: Антологія. Част. перша / Упоряд. Р. М. Яців. Львів, 2012. 232 с.
48. Яців Р. «Блакить і жовть» Олекси Грищенка. *Народознавчі Зошити*. 2008. № 5–6. С. 760–762.
49. Яців Р. Данило Довбошинський: Сяйво туги. *Музейний Провулок*. Київ, 2006. Ч. 1. С. 71–77.
50. Яців Р. Микола Голубець та інтелектуальний вимір Львова першої пол. ХХ ст. *Народознавчі Зошити*. 2006. № 1–2. С. 188–189.
51. Яців Р. Піаф і українське мистецтво. *Вісник Львівського університету: Серія мистецтвознавство*. Львів, 2003. Вип. 3. С. 225–233.
52. Яців Р. Сценографічні шкіци Пронашків: львівська колекція. *Просценіум*. Львів, 2003. № 2. С. 9–16.
53. Яців Р. Поверх за поверхом мистецького досвіду Ростислава Глуква. *Глуко Ростислав. Memorabilia: Спомини*. Львів: Афіша, 2003. С. 5–16.
54. Яців Р. Ідея «центру» в розвитку мистецької освіти в Україні. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта. Збірник наукових праць*. Львів, 2001. Вип. 6. С. 154–161.
55. Яців Р. Силкові поля українського ар-деко. *Мистецтвознавство – 2000*. Львів, 2001. С. 65–70.
56. Яців Р. Олена Кульчицька: спадщина для України і світу. *Народознавчі Зошити*. 2001. № 1. С. 28–29.
57. Яців Р. Український інтелект на мистецькій карті Європи 1900-х – початку 1920-х років. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1998. Т. ССXXXVI. С. 185–224.

58. Яців Р. Богдан Стебельський: універсалізм думки і дії. *Воля і Батьківщина*. 1998. № 4. С. 107–111.
59. Яців Р. Василь Петрук: висоти емоцій. *Воля і Батьківщина*. 1998. № 3. С. 118–123.
60. Яців Р. Історія очима надії: Петро Андрусів. *Мистецтво української діаспори: Повернуті імена*. Київ: Тріумф, 1998. Вип. I. С. 192–220.
61. Нога О., Яців Р. Мистецькі товариства, об'єднання, угруповання, спілки Львова (1960–1998): Матеріали до довідника. Львів, 1998. 122 с. (Особистий внесок автора 50 %)
62. Яців Р. Павло Ковжун. *Український альманах – 1996*. Варшава: Об'єднання Українців у Польщі, 1996. С. 247–249.
63. Яців Р. Вивільнений птах Ірини Банах-Твердохліб. *Воля і Батьківщина*. 1996. № 3 (20). С. 130–133.
64. Яців Р. Ніл Хасевич: акценти творчості і долі. *Воля і Батьківщина*. 1996. № 1 (18). С. 123–132.
65. Яців Р. Графічна документалістика Петра Мегики. *Народознавчі Зошити*. 1995. № 4. С. 228–229.
66. Яців Р. Іван Іванець: великий інстинкт життя. *Воля і Батьківщина*. 1995. № 1. С. 123–131.

АНОТАЦІЯ

Яців Р. М. Культурно-мистецьке середовище української еміграції у Варшаві (1919–1939): історія, інституції, ідеологія діяльності, творча спадщина. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.05 – етнологія. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України, Львів, 2021.

На основі аналізу наукових праць, архівних, літературних, зображальних джерел вперше в українській історичній науці та етнології здійснено реконструкцію структури наукового і культурно-мистецького життя української еміграції Варшави в різних напрямках діяльності. Відповідно до мети розглядається загальна конфігурація українських громадсько-культурних та освітніх об'єднань, що функціонували у Варшаві упродовж 1920–1939 рр. За даними Українського статистичного річника (1938) станом на 1936–1937 рр. тут діяли Українська студентська громада, Українське воєнно-історичне товариство, Українське економічне бюро, Українська студентська корпорація «Запоріжжя», Спілка українських інженерів і техніків на еміграції, видавництво «Варяг», Український науковий інститут, Український Клуб, Союз українок-емігранток, Товариство прихильників Української господарської академії, товариство «Українська школа» на еміграції, Український національний хор імені М. Лисенка, «Гуцульське мистецтво» (філія – склад килимів), Український мистецький гурток «Спокій» та ін. Звертається увага на найбільш

значимі події, які відбувалися в тих чи інших інституціях: лекції і тематичні вечори, концерти, наукові виклади та вихід книжкових видань. Найбільш активним за програмою діяльності був Український науковий інститут, в якому працювали визначні вчені: Василь Біднов, Олександр Лотоцький, Роман Смаль-Стоцький, Дмитро Дорошенко, Павло Зайцев, Іван Шовгенів та ін.

Консолідація української мистецької молоді української еміграції у Варшаві мала різні чинники (родинно-побутові, психологічні, морально-етичні, художньо-естетичні, комплексні, ситуативні та ін.), натомість найбільш дієвим став чинник національно-культурної та державницької ідеології, вироблений колективно як очільниками, так і членами Українського мистецького гуртка «Спокій» (1927–1939).

Гурток від самого початку організаційної діяльності взяв напрям на подолання «провінціалізму» в мистецтві. Лідер та ідеолог групи П. Мегик вбачав завдання для себе й колег «відробити затрачений час і стати нарівні з культурою та здобутками цивілізацій інших країв». Втім, повністю позбутися наслідків колоніального минулого українського мистецтва не вдавалося. Толеруючи професіоналізм, члени-засновники гуртка все ж не відгороджувалися від тих варшавських українців, які не набули академічного мистецького вишколу, але горіли бажанням спричинитися до відродження української культури. Творчі й ідейні позиції збігалися в тих пунктах програми, в яких наголошувалась важливість зближення з українським народним мистецтвом. Виїзди в села Волині та Галичини, з метою замальовування автентичних побутових, архітектурних та мистецьких пам'яток, пересувні виставки по містах і містечках цих регіонів (Луцьк, Рівне, Кременець, Тернопіль, Львів, Холм) заступали ті ділянки роботи, які б за інших обставин відповідали практиці державної опіки над актуальними питаннями культурної політики.

У дисертації спеціальна увага приділена чиннику ідеології при формуванні корпоративних програм гуртка (етнографічних експедицій, творчих пленерів, виставкових проєктів, циклів лекцій тощо). Значний фактологічний масив про діяльність Українського мистецького гуртка «Спокій» розкритий на творчих біографіях чільних його представників – Ніла Хасевича, Олексу Шатківського, В'ячеслава Васьківського, Петра Мегика, Петра Андрусіва, Петра Петровича Холодного, Любомира Романа Кузьми, Якова Гніздовського, Івана Кураха, Петра Грегорійчука – як варшавського періоду, так і після Другої світової війни, в різних полікультурних локаціях в Україні та в діаспорі.

Творча спадщина членів Українського мистецького гуртка «Спокій» розглядається у контексті історії української культури, мистецтва та етнології, а також у площині актуалізації національної культурної пам'яті.

Ключові слова: українська еміграція, історична, культурна пам'ять, історія культурно-мистецьких інституцій, історіософська візія, професійні мистецькі об'єднання, Український мистецький гурток «Спокій», ідеологічні платформи, художні виставки, мистецькі артефакти, меценатство, культурна спадщина.

ANNOTATION

Roman Yatsiv. Cultural and Artistic Environment of the Ukrainian Emigration in Warsaw (1919–1939): History, institutions, ideology of activity, creative heritage. – Qualification work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the academic degree of the Doctor of Historical Sciences, specialties 07.00.01 “History of Ukraine” and 07.00.05 “Ethnology.” – Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Lviv, 2021.

Based on the analysis of scientific works, archival, literary and pictorial sources, the reconstruction of academic, cultural and artistic life of the Ukrainian emigration in Warsaw, covering different directions of activity, has been carried out in Ukrainian historical science and ethnology for the first time. In keeping with the purpose, a general configuration of Ukrainian public, cultural and educational associations functioning in Warsaw during 1920–1939 is being considered. According to the Ukrainian Statistical Yearbook (1938), as of 1936–1937 there were operating the Ukrainian Student Community, Ukrainian Military Historical Society, Ukrainian Economic Bureau, Ukrainian Student Corporation “Zaporizhzhya”, Union of Ukrainian Engineers and Technicians in Emigration, “Varyah” Publishing House, Ukrainian Academic Institute, Ukrainian Club, Union of Ukrainian Women Emigrants, Society of Supporters of the Ukrainian Academy of Economics, “Ukrainian School in Exile” society, M. Lysenko Ukrainian National Choir, “Hutsul Art” (a branch – a carpet warehouse), Ukrainian Art Group “Spokij” and others. The attention is drawn to the most significant events that were taking place in various institutions: lectures and thematic parties, concerts, scientific lectures and publication of books. The Ukrainian Academic Institute, employing the prominent scientists Vasyl Bidnov, Oleksandr Lototskyj, Roman Smal-Stotskyj, Dmytro Doroshenko, Pavlo Zaytsev, Ivan Shovhenov and others, were the most active in view of the program of activities.

The consolidation of Ukrainian artistic youth of the Ukrainian emigration in Warsaw revealed different factors (social, relational, psychological, moral and ethical, artistic and aesthetic, complex, situational, etc.), still national, cultural and state oriented ideology, developed collectively by the leaders as well as members of the Ukrainian art group “Spokij” appeared to be the most effective (1927–1939).

From the very beginning of its organizational activity, the group focused on overcoming of “provincialism” in art. The leader and ideologist of the group P. Mehyk regarded the task for himself and his colleagues to “work off the time spent and become on a par with culture and achievements of the civilizations of other lands.” However, it was not possible to completely get rid of the consequences of the colonial past of Ukrainian art. Professing professionalism, the founding members of the group still did not distance themselves from those Warsaw Ukrainians who had not acquired academic artistic training, but were eager to contribute to the revival of Ukrainian culture. Creative and ideological positions coincided in those points of the

program, which emphasized the importance of rapprochement with Ukrainian folk art. Trips to the villages of Volyn and Halychyna in order to depict authentic household, architectural and artistic monuments, traveling exhibitions in the cities and towns of these regions (Lutsk, Rivne, Kremenets, Ternopil, Lviv, Kholm) replaced those areas of work that would under different circumstances correspond to the practice of state guardianship over topical issues of cultural policy.

In the dissertation, special attention is paid to the factor of ideology in the formation of corporate programs of the group (ethnographic expeditions, creative plein airs, exhibition projects, series of lectures, etc.). The history of contacts of the UAG “Spokij” members with prominent figures of Ukrainian history and culture has been recreated: including the Metropolitan of the UGCC, cultural historian, art patron Andrej Sheptytskyj, the Polish Sejm deputy Stepan Skrypnyk (later Mstyslav, the hierarch and patriarch of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church), the Slavic philologist and linguist Roman Smal-Stotskyj, and other representatives of the national intellectual elite. Within the frames of the dissertation research tasks, the typology of aesthetic experiences of the art of Ukrainian emigration in the dynamics of historical development before and after the Second World War, based on rich factual material (ethnographic and artistic artifacts), has been made. It has been found out, that the thematic and semantic range of works of the UAG “Spokij” members became a part of the implementation of ideological principles laid down by the leaders of the group and subordinated to the “Kyiv-centric”/ nation-centric paradigm of the cultural process of Ukrainian artistic circles outside the homeland. In this context, the following features have been identified: national self-identification; a search for stylistic expression in various types and genres of art, design, architecture, which would synthesize national features and modern forms; comprehension of key problems of Ukrainian history and culture, personalistic and sign-symbolist marking of national tradition (Kyivan Rus, Mazepa-Mohyla era, Cossack Baroque, Taras Shevchenko, Heorgiy Narbut, national liberation movements of 1917–1920, etc.); creation of the vision of the Motherland “as a general line of corporate ideology of the UAG “Spokij”, popularization of ethnic culture and regeneration of spiritual and cultural greatness of the peak periods of Ukrainian history in artistic and artistic-documentary images.

Creative and ethnographic activity of the UAG “Spokij” is documented by catalogs of exhibitions (11 collective exhibitions), printed leaflets with reproductions of works of the group members, an album of woodcuts, the bibliophilic edition with bookplates by Nil Khasevych, the monograph by architect Leonid Maslov on Volynian folk art; dozens of works on church paintings and interior designs, graphic decorations of a number of publications of Ukrainian publishers, traditional Sunday meetings, lectures and debates on topical issues of art, traditional culture, politics and ideology.

The military realities most tragically affected the fate of people, in particular public and cultural activists, representatives of numerous institutions: in addition to the group – the Ukrainian Scientific Institute, editors of Ukrainian journals, professional societies. The life of the writer, culturologist and historian, one of the

honorary members of the UAG “Spokij” Yuriy Lypa (1944) was tragically cut short. One of the active members of the group Dmytro Dunayevsky died at war (approximately 1944), and one of the leading members of the group, Nil Khasevych, a longtime secretary of the “Spokij”, died as a hero (1952). Much of the artworks, as well as the private archives of Ukrainian artists, perished during the bombing of Warsaw. The houses in which artists, scientists, writers, and journalists were living or working were also destroyed. Among the most painful losses is the large-format painting by Petro Andrusiv “Golgotha of Ukraine,” dedicated to the memory of the Holodomor victims in Ukraine.

A significant array of facts about the activities of the Ukrainian art group “Spokij” is revealed in the creative biographies of its leading representatives – Nil Khasevych, Oleksa Shatkivskyj, Vyacheslav Vaskivskyj, Petro Mehyk, Petro Andrusiv, Petro Petrovych Kholodnyj, Liubomyr Roman Kuzma, Yakiv Hnizdovskyj, Ivan Kurakh, Petro Hrehoriychuk – both in the Warsaw period and after the World War II, in various multicultural locations in Ukraine and in the diaspora.

The creative heritage of the members of the Ukrainian art group “Spokij” is considered in the context of the history of Ukrainian culture, art and ethnology, as well as in the field of actualization of national cultural memory.

With many ways of developing national art in different areas of interaction with the world art process, the representatives of Ukrainian artistic milieu in Warsaw in the twenty interwar years (mostly – the UAG “Spokij”) managed to preserve a number of program ideas that mobilized the national spirit and strengthened faith in the Ukraine’s state perspective. The cultural and artistic heritage considered in the dissertation research is of great historical significance, and in many ideological, semantic and formative aspects it is relevant for modern national culture.

Key words: Ukrainian emigration, historical, cultural memory, history of cultural and artistic institutions, historiosophical vision, professional art associations, Ukrainian art group “Spokij”, ideological platforms, art exhibitions, art artifacts, exhibitions, patronage, cultural heritage.

Підписано до друку 11.11.2021
Формат 60х90 1/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,9.
Шрифт: Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. № 26

Друк ПП “Ощипок М. М.”
Адреса: м. Львів, вул. С. Бандери, 45
№ свід.: 0670155
Тел./факс: (032) 238-74-60
e-mail: ommzmik@ukr.net